

DE ZANDLOPER

Van het bestuur

Simon van de Pol, voorzitter

Het is weer voorbij die mooie zomer en er komt een mooie fruitoogst aan. Dat geldt ook voor de Vereniging Oud Ede. De werkgroep monumenten

heeft een prachtig boek geschreven over vele panden aan de Stationsweg. Kees van Lohuizen kan er trots op zijn. U kunt alvast noteren dat dit een mooi geschenk is voor de decembermaand. Het boek zal medio november verschijnen.

Vlak voor de zomer stelde het college van B&W de museumvisie 2013-2016 vast (<https://www.ede.nl/gemeente/bestuur-en-politiek/bestuurlijke-stukken/>).

Daarin de visie dat het 'museale veld' de collectie Ede's cultuurhistorisch erfgoed beheert, behoudt en onderzoekt voor de huidige en toekomstige generaties. De gemeente wil dat een groot en breed publiek er kennis van neemt vanuit een grote educatieve en belevingswaarde. De nota roept op tot cultureel ondernemerschap voor de lokale erfgoedmusea en om dit te stimuleren wordt geld vrijgemaakt vanuit het budget voor museumbeleid, waaronder ook niet lokale erfgoedmusea zoals het Tegelmuseum.

Sociaal-cultureel erfgoed wordt vooral herkenbaar door de vrijwilligers die navorsen over hoe het ook al weer was en waarom het nu zo is. Dat gebeurt voor Ede vanuit de Vereniging Oud Ede, de Buurt

Ede-Veldhuizen, het Platform Militaire Historie en soms door individuele burgers. Het Historisch Museum Ede maakt de geschiedenis zichtbaar. Voor Bennekom en Lunteren werkt het evenzo. De gemeenteraad bespreekt de visie in het najaar. Wij hopen dat de Raad de nadruk legt op beheer, behoud en vooral onderzoek. En zeker ook op educatie en verspreiding van die kennis.

Bij het controleren van het documentatiemateriaal in onze bibliotheek werden landelijke kranten (herdruk) zonder direct verband met Ede uit de jaren 1940-45 gevonden. Interessant materiaal voor kinderen die voor school een verhaal willen

1

Uitgave van de Vereniging Oud Ede 41^e jaargang, nummer 3, aug. 2013

INHOUD	PAG.
<i>Van het Bestuur</i>	1
<i>Boeksignalementen</i>	2
<i>Onze buurtpomp, 'dat openbaar meubelstuk'</i>	3
<i>Polen op de Langenberg</i>	14
<i>100 jaar Scouting</i>	17
<i>Van de Veluwe naar de Sahara</i>	29
<i>Historisch Museum Ede</i>	31
<i>Lezing in Museum</i>	31
<i>Colofon</i>	32

maken. De dozen zijn overgedragen aan het Platform Militaire Historie.

De redactie van de Zandloper zoekt een redacteur

Eind 2013 stopt een lid van de redactie en een vervanger is zeer welkom. Erg leuk werk als je van taal houdt en de geschiedenis van Ede van dichtbij wilt beleven. Dus als je aarzelt: Ga in gesprek of geef je meteen op. ■

Gemeentearchief Ede presenteert onderzoeksgids voor Bataafs-Franse tijd

2

Dit jaar is het 200 jaar geleden dat er een einde kwam aan de Bataafs-Franse periode van 1795-1813, zoals we die in onze schoolboeken en in de vele canons tegenkomen. Het einde van deze periode luidde een nieuwe episode in de nationale geschiedenis in. De creatie van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814-1830/39) ging gepaard met (economische) bloei en, staatkundig gezien, een complete verandering met de eerste koning van het Huis van Oranje.

In verschillende opzichten was de roerige Franse tijd een voorbereiding op al deze veranderingen, bijvoorbeeld ten aanzien van de gemeentelijke organisatie. Dat gold voor het hele land, maar ook voor Ede. Juist hierom is het opmerkelijk om te constateren hoe er nog weinig lokaal-historisch onderzoek naar deze ingewikkelde periode is verricht.

Op verzoek van het Gemeentearchief Ede vervaardigde *Paul van Lunteren*, in het kader van zijn eindejaarsstage voor de opleiding Actuele Geschiedenis aan de Radboud Universiteit te Nijmegen, een *onderzoeksgids* over de Bataafs-Franse periode, waarbij er nadrukkelijk voor gekozen is

om ook de eerste jaren van het nieuwe koninkrijk erbij te betrekken. De onderzoeksgids stelt de terreinen van het openbaar bestuur, de openbare orde en defensie in de Franse tijd centraal.

Een onderzoeksgids moet gezien worden als een hulpmiddel om (toekomstige) onderzoekers gemakkelijker en sneller op weg te helpen in de overgeleverde archiefbronnen. Daarbij handelt het zich voornamelijk om archieven die bewaard worden in het Gemeentearchief Ede. Een exemplaar van de onderzoeksgids, met als identificatienummer GAE2770, is te raadplegen in de bibliotheek van genoemd archief. ■

Grebbelinie 1940 Bloedspoor (stripboek)

Na de Duitse inval in mei 1940 vonden er bij de Grebbelinie chaotische en dramatische oorlogshandelingen plaats. Maar wat ging eraan vooraf? En wat was de impact van de oorlog op de bevolking tijdens die meidagen?

Het dorp waar de moeder van stripteekenaar Nico Schuurman woonde, maakte deel uit van de Grebbelinie. Zijn vader woonde in Ede, op slechts een tiental kilometers van het oorlogsgeweld.

Zij waren kind en ooggetuigen van onder andere de evacuatie van Ede. In dit biografische verhaal vertelt en verbeeldt de auteur hun oorlogservaringen.

Nico Schuurman: *Grebbelinie 1940 Bloedspoor*. Uitgeverij Boekscout 2012, ISBN 9789462064003, € 15,95 ■

‘ONZE BUURTPOMP, DAT OPENBAAR MEUBELSTUK’

Dorpspompen in Ede

Hetty Blaauw-De Wit

Water is een noodzakelijke levensbehoefte.

In de 12de eeuw haalden de boeren die in de buurt van de huidige IJssel de Schepperlaan en de Molenstraat woonden hun water uit een waterput. Restanten van die put zijn te zien in het Historisch Museum Ede. Zevenhonderd jaar later was de waterput vervangen door pompen.

In de loop van de 19de en 20ste eeuw hebben minstens dertien pompen in het centrum van Ede op de openbare weg gestaan. Al dwalend door het dorp kwam men om de paar honderd meter een pomp tegen. Het aantal is niet exact aan te geven, want pompen werden soms verplaatst of opgeheven.

Het recht om water te halen uit een pomp was aan regels gebonden.

Alleen de bewoners die in een huis woonden dat een pomprecht had, mochten de pomp gebruiken. Het pomprecht behoorde bij het huis en niet bij de bewoner. Bij verkoop van een huis werd het pomprecht mee-verkocht. De bewoner had het gebruiksrecht en hij/zij mocht water uit de pomp halen. Daar stond tegenover dat deze bewoners (ook wel pompgerechtigden, erfgenamen, pompgenoten, instandhouders, onderhoudsplichtigen of deelhebbers genoemd) gezamenlijk het onderhoud van de pomp moesten betalen volgens een verdeelsleutel die per pomp werd vastgesteld en in een reglement vastgelegd.

Brandweer

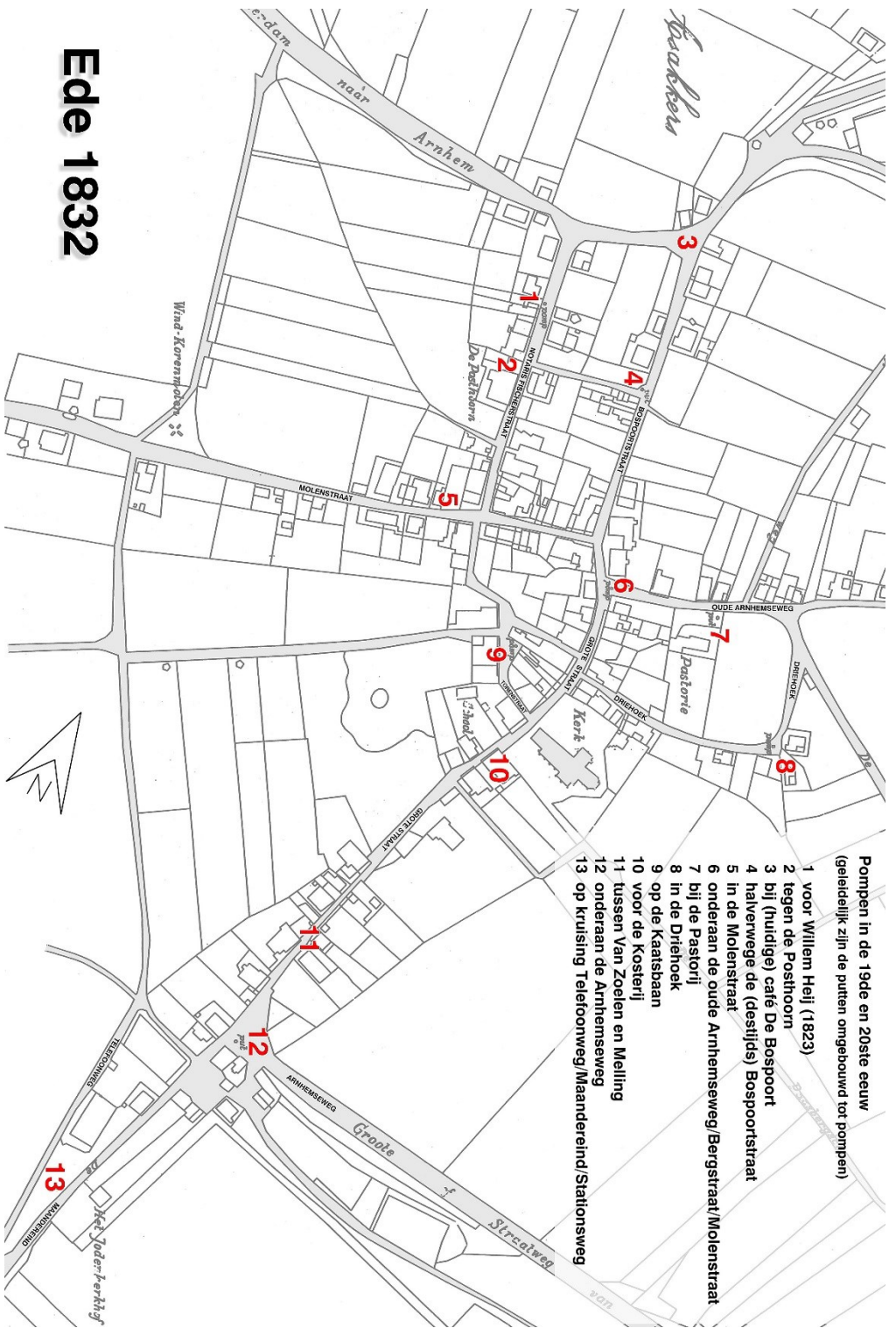
Niet alleen de pompgerechtigden, maar ook de brandweer had een pomprecht.

De gemeente was verantwoordelijk voor de brandbestrijding en in geval van brand maakte de brandweer gebruik van de pompen. Om over voldoende water te kunnen beschikken moesten de pompen in goede staat zijn en helaas was dit niet altijd het geval. Op de gemeente rustte dan de taak om de pompgerechtigden aan te sporen de pomp goed te onderhouden. Een moeilijke opgave!

Dat blijkt ook uit de brief die opperbrandmeester notaris J.C. Fischer op 28 januari 1856 aan het gemeentebestuur stuurt. De brief is mede ondertekend door zes brandmeesters. Hij vraagt hierin aandacht voor de slechte conditie van de pompen en hun putten.

De ondergeteekende Brandmeesters te Ede, hebben de eer ter kennisse van UWEdA. te brengen dat verreweg de meeste der Openbare pompen in dit dorp gebrek aan water hebben, hetwelk bij onverhoopte brand de noodlottigste gevolgen zoude kunnen hebben, waarom zij UWEdA. in bedenking geven daarin zoo mogelijk te willen voorzien, hetzij door aan de pompgenooten of pompmeesters wier pomp alzoov beivonden wordt, aan te schrijven de daartoe behorende putten te doen uitdiepen of bij onvermogen zulks ten koste der Gemeente ten spoedigste te doen bewerkstelligen.

Een prachtige tekening: *Schets van een dubbele looden Pomp met een lantaarn* is hier onder op pagina 5 bijgevoegd¹

Pompen in de 19de en 20ste eeuw
(geleidelijk zijn de putten omgebouwd tot pompen)

- 1 voor Willem Heij (1823)
- 2 tegen de Posthoorn
- 3 bij (huidige) café De Bospoort
- 4 halverwege de (destijds) Bospoortstraat
- 5 in de Molenstraat
- 6 onderaan de oude Arnhemseweg/ Bergstraat/ Molenstraat
- 7 bij de Pastorie
- 8 in de Driehoek
- 9 op de Kaatsbaan
- 10 voor de Kosterij
- 11 tussen Van Zoelen en Mellling
- 12 onderaan de Arnhemseweg
- 13 op kruising Telfoorweg/ Maanderind/ Stationsweg

Ede 1832

Gezelligheid

Bij de pomp werden de dorpsnieuwjes uitgewisseld. Met de komst van de waterleiding verdween niet alleen de dorpspomp, maar ook veel gezelligheid. In mijn geboortedorp staat op het marktplein nog altijd een dorpspomp, maar in Ede is helaas geen enkele pomp bewaard gebleven. In het verleden was het goed functioneren van een openbare pomp aanleiding tot veel onderling overleg.

Over negen pompen heb ik informatieve en soms gemakkelijke dingen gevonden.

De pomp op de Kaatsbaan/Torenstraat (nr.9)

Het stukje Torenstraat tussen de Grotestraat en de Brouwersstraat (thans verdwenen) werd een paar eeuwen geleden de Kaatsbaan genoemd. Op het verbrede stuk in de Torenstraat, daar waar in de 20ste

eeuw de opslagplaats van de firma Stomp en later de winkel van Prénatal was gevestigd, stond in 1801 een pomp. In De Zandloper van december 1976 schreef de heer J.W. van Scherrenburg (1932 - 2007) een artikeltje over deze pomp. In 1976 was nog exact aan te wijzen waar deze pomp had gestaan en aan het eind van het artikel staat: *'Overigens is dit een oud stukje Ede.[...] Misschien is het wel gevaarlijk om dit te schrijven. Want als onze stedenbouwkundigen dit toevallig onder ogen krijgen, schrikken zij zich een ongeluk zomaar een oud stukje Ede te hebben laten liggen.'* Van Scherrenburgs vrees die in dit stukje half serieus, half spottend naar voren komt, is bewaarheid geworden. Tijdens de laatste ingrijpende verbouwing van het centrum, aan het begin van de 21ste eeuw, is het eeuwenoude Torenstraatje, met zijn karakteristieke knik (een oude perceelafdeling?) en de verbreding waar de pomp heeft gestaan voorgoed en definitief verdwenen.

5

Half geld

Van de pomp op de Kaatsbaan is een pompcedulle [reglement] bewaard gebleven.

Pompcedulle van de gesamentlijke Erfgenamen van de pomp staande op de Kaatsbaan in 't dorp van Ede opgerigt met goedkeuring van de Erfgenamen, die ditzelve eigenhandig hebben ondertekend. Binnen Ede op den 13 Augustus 1801.²

In dertien artikelen wordt nauwkeurig geregeld hoe de pomp onderhouden moet worden. Eén van de met name genoemde erfgenamen wordt tot pompmeester benoemd.

De pompmeester is verantwoordelijk voor het goed functioneren van de pomp. Hij regelt het onderhoud en verdeelt de kosten over de erfgenamen.

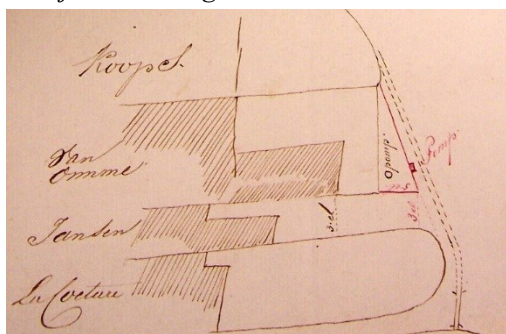
Zeven personen betalen *heel geld*, maar

ene Maria Brouwer behoeft slechts *half geld* te betalen. In art. 9 van het reglement staat dat *buitenlieden die aan deze pomp niet gehouden zijn* geen water uit de pomp mogen halen *zonder voorkennis van den pompmeester*.

De erfgenamen van de pomp wonen in de Grotestraat. Vanuit hun achtertuin kunnen ze water halen bij de pomp op de Kaatsbaan/Torenstraat. Dat ook toen soms gemakkelijk werd gedacht over het eigendom van een ander blijkt uit het volgende. In 1852 wonen de gebroeders Van Omme in de Grotestraat en zij zijn een van de erfgenamen van de pomp. Het verbrede stukje van de Torenstraat, waar de pomp op staat, grenst aan hun achtertuin en de gebroeders willen dat stukje grond graag bij hun tuin voegen.

6

Op 28 februari 1852 schrijven zij een brief aan het gemeentebestuur van Ede waarin zij meedelen 'dat zij voornemens zijn hun erf, achter de schuur, thans met planken afgezet, onder goedkeuring van Uw Edelachtbare te vergrooten (naar de hieronderstaande teekening) en met een steenen muur te mogen omringen, de bestaande pomp wegnemen en een dito met loden pijpen tegen de te bouwen muur aan de buitenzijde aanbrengen'.³

Tekening bij de brief van de Gebr. Van Omme

Uit de bijgaande schetstekening wordt duidelijk dat zij hun tuin met ongeveer zeven m² willen vergroten. Over betaling wordt niet gerept.

De raad besluit een commissie in te stellen die een en ander nader zal onderzoeken. In

de raadsvergadering van 24 mei 1852 deelt wethouder Horsting mee dat de gebroeders Van Omme hun verzoek hebben ingetrokken.

Waarom zij hun verzoek hebben ingetrokken vermeldt de historie niet. Waarschijnlijk is hen duidelijk gemaakt dat hun voorname hun *erf te vergrooten* minder eenvoudig was dan ze zich hadden voorgesteld.

De pomp in de Notaris Fischerstraat voor het huis van Willem Heij (nr.1)

In het archief van de Vereniging Oud Ede liggen negentien documenten over de dorpspomp in de Notaris Fischerstraat, die in 1824 Grotestraat heette.⁴

Het eerste document dateert van 1824 en bevat een *Lijst der Pompgerechtigden tot de Pomp te Ede voor het huis van Willem Heij, verdeeld in Elf en een halve parten*. Hierna volgt een lijst van twaalf met name genoemde personen met daarachter het aantal 'parten' dat ze moeten bijdragen aan het onderhoud van de pomp.

De pompgerechtigden betalen dus niet allemaal hetzelfde pompgeld.

De notarisfamilie Fischer draagt twee en een halve part bij en boswachter Hendrik van Raaij een half part.

Elf en een halve parten.

Stel de kosten aan de pomp zijn in een bepaald jaar f 4,60.

f 4,60 gedeeld door elf en een half is f 0,40.

Notaris Fischer betaalt twee en een half maal f 0,40 is f 1,-- . Hendrik van Raaij betaalt half maal f 0,40 is f 0,20.

Plaatsbepaling

In het Historisch Museum Ede hangt een kaart uit 1832. Jan Hartgers (1918 - 2012) heeft hierop aangegeven wie in 1832 waar woonde, geboortedatum, beroep en de hoeveelheid belasting die werd betaald (*de*

kaart van Hartgers). Op de kaart is duidelijk te zien waar in 1832 schoenmaker Jan Heij in de Grotestraat (Notaris Fischerstraat) woont.

Jan Heij is de zoon van schoenmaker Willem Heij die in 1824 de pomp voor zijn huis krijgt.

De Notaris Fischerstraat in Ede, gezien in zuidelijke richting vanaf de Amsterdamseweg. Rechts een dorpspomp.

Tijd: 1884-1886, (GA16705)

Pomprekeningen

De pomprekening wordt jaarlijks opgemaakt en de meeste pomprekeningen tussen de jaren 1841 en 1865 zijn bewaard gebleven.

In 1841 is de pomprekening op Pinksteren opgesteld door de pompmeester Robbert Willemsen.

Inmiddels is ergens tussen 1824 en 1841 besloten om de kosten te verdelen over 24 halve parten. $f\ 3,00$ gedeeld door 24 is $f\ 0,12^5$.

De familie Fischer betaalt vijf parten, dus $f\ 0,62^5$ en de weduwe Van Raaij (Hendrik is inmiddels overleden) een part is $f\ 0,12^5$.

Nieuwe pomp

Onderaan de pomprekening van 1846 staat: *Besloten om een nieuwe pomp te doen leveren door Hendrik Hendriksen voor $f\ 26,00$ en benoemd om dezelve te keuren J.C. Fischer en Willem van Raaij. Voorts bepaald dat dezelve met harde klinkers in cement zal worden beklampt.*

Ook toen al werd het begrote bedrag overschreden, want uit de rekening van 1847 blijkt dat de pomp $f\ 30,71$ heeft gekost. Daar staat tegenover dat de gebruikelijke *fles genever* bij het voldoen der rekening nu slechts $f\ 0,48$ kost.

<i>Aan Jan Heijing voor jaarlijks onderhoud aan de pomp</i>	<i>f 2,00</i>
<i>1 Fles genever bij 't loshakken van 't ijs aan de pomp</i>	<i>f 0,50</i>
<i>idem bij het doen der rekening</i>	<i>f 0,50</i>
	<hr/>
	<i>f 3,00</i>

Het is aardig om te lezen dat de buurtbewoners aan recycling doen, want weer een jaar later, in 1848, staat onderaan de jaarrekening: *de oude pomp met eenparigheid van stemmen der tegenwoordig zijnde GeErfden geschonken aan Steven Bos tot opbouw van het verbrande huis* Freule Van Plettenburg en de in 1851 tot wethouder gekozen Willem Horsting behoren nu ook tot de pompgerechtigden.

Straatschrobbing

Het lijkt wel of in de loop van de tijd de pomp steeds minder in staat is goed water te leveren. Onderaan de pomprekening van 1857 staat: *is besloten de begroeiing om de put te laten schoonmaken en wanneer alsdan water genoeg bevonden de pomp van onderen te verlengen met krukken en een looden pijp.*

Ook de aanvankelijk keurig opgestelde rekeningen worden wat nonchalanter.

8 De pomprekening van 1858 wordt zelfs opgesierd door berekeningen in de kantlijn.

En onderaan staat:

‘bepaald dat de pomp zal worden gesloten van des middags 12 tot 2 uur en van des avonds 9 tot des morgens 4 uur.

Voorts dat tot nader order voor straatschrobbing geen water zal worden verstrekt.’

De laatst bewaarde pomprekening dateert van 5 juni 1865.

Familie Fischer

De notarisfamilie Fischer was pompgerechtigde en ze betaalde mee aan het onderhoud van de pomp.

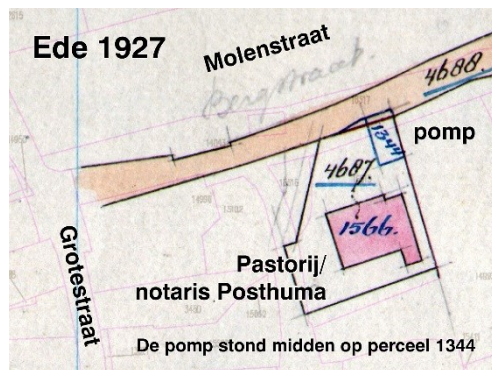
Ze woonde in een voor die tijd luxe woning en de pompvergaderingen werden veelal gehouden ten huize van de notaris. Het is aannemelijk dat daar in het achterhuis een eigen pomp heeft gestaan, maar desondanks bemoeide de notaris zich intensief met het beheren van de gezamenlijke pomp.

De pomp tegen De Posthoorn (nr.2)

In de 20ste eeuw staat in de Notaris Fischerstraat een pomp tegen De Posthoorn. Waarschijnlijk als vervanging van de pomp voor het huis van Willem Heij.

De pomp tegenover de Pastorij (nr.7)

In mijn zoektocht naar pompen heb ik

slechts één document gevonden waarin de plaats van de pomp aangegeven wordt met een kadastraal nummer. Dat is *de pomp tegenover de Pastorij* met kadasternummer K1344 op de *oude Arnhemscweg* (later Bergstraat en weer later Molenstraat).

Op het kaartje is te zien dat de pomp *tegenover* [voor] de Pastorij staat. In dit pand is momenteel notaris kantoor Posthuma gevestigd.

Pompreglement

De pomp is waarschijnlijk in gebruik genomen in 1859. Op 31 maart 1862, *in het derde jaar van beheer*, is een pompreglement opgesteld met zeer uitvoerige regels voor de *instandhouders* van de pomp.⁵

Om hoeveel instandhouders het gaat is niet duidelijk. Uit de instandhouders wordt een Commissariaat van acht leden benoemd, een soort dagelijks bestuur. Eén van de leden van het Commissariaat is *Mejufvrouw de Wed.C.D.L. Bähler*.

Buurtpompmeesterisse

Deze mevrouw Bähler is de *buurtpompmeesterisse*. Kennelijk is het nodig de regels omtrent het gebruik van de pomp nog

eens goed vast te leggen, want in de aanhef van het reglement staat dat haar *vriendelijk verzocht* is nog een jaar buurtpompmeesterisse te blijven maar dat zij dat alleen doet als de instandhouders zich *welwillend aansluiten en onderwerpen* aan het reglement. Ook is uit de aanhef op te maken dat zich al veel gekrakeel heeft afgespeeld rondom het beheer van de pomp. Dat komt duidelijk tot uiting in art.7: *Wanneer er geschillen bestaan tusschen het Commissariaat aan de eene zijde en de overige leden aan de andere zijde, welke hoegenaamd niet kunnen vereffend worden, wordt ten deze de redelijke scheidsregerlijke uitspraak en niets meer, van de Wethouder der Gemeente Ede belast met de openbare werken beleefd ingeroepen. Aan die uitspraak moet een ieder zich onderwerpen.*

Brief van Brentano

Op 31 maart 1862 zendt een zekere Otto Willem Brentano, *bereidwillige inwooner en gep. K.K. Zeeofficier*, het reglement toe aan de burgemeester.

In een begeleidende brief vraagt hij of de burgemeester en *de raad van bestuur te Ede* mee willen werken aan de uitvoering van art.7.⁶ Voorts schrijft hij: *Wij trachten zooveel als in ons vermogen is, om onze buurtpomp, dat openbaar meubelstuk van zoo veel nut, door een geregeld beheer, in eene goede toestand te houden...enz.* Tot slot wijst hij erop dat *een goede pomp* een *hoofdvereischte* is bij het blussen van branden.

Schoonhouding der grond

Enkele maanden eerder, op 19 november 1861, is een *gemotiveerde Tijdorde van schoonhouding* opgesteld. De tijdorde begint met een algemeen verhaal waarin aangehaald wordt dat *blijkens de jongste schouwing [...] bij een der buurtpompen een hoop vuilnis* is aangetroffen. De leden

tot instandhouding der Buurtpomp wordt gevraagd *bovengemelde buurtpomp zindelijk te houden en des winters zooveel mogelijk sneeuw en ijsvrij te houden, alsmede bereidwillig te willen delen in de kosten van stroo en arbeid om die buurtpomp te bekleden.*⁷

Hierna volgt een zeer nauwkeurige *Tijdorde van schoonhouding*.

Een voorbeeld:

Den heer J. Rooseboom 1ste week, zijnde den 18, 19, 20, 21, 22, 23 en 24 November 1861

Den heer Goethart 2de week, zijnde den 25, 26, 27, 28, 29, 30 Nov. en 1 Dec. 1861.

Verkoop pomp

Dertig jaar later, in de raadsvergadering van 31 december 1891, wordt een verzoek van de heer K.H. Monsjou behandeld.⁸ Hij en verdere onderhoudplichtigen vragen

aan de gemeente de pomp *Sektie K(Ede) Nr.1344* voor *f 45,00* over te nemen. De Buurt Ede – Veldhuizen, *eigenaar van den put en erf*, wil de grond ter grootte van 0,0055 HA [55 m²] kosteloos afstaan. De burgemeester benadrukt dat een goede pomp in dat gedeelte van het dorp van groot belang is. De gemeente koopt de pomp en laat hem repareren voor *f 45,00*.⁹ Totale kosten dus *f 90,00*.

Pomp tussen H. van Zoelen en G.J. Melling (nr.11)

Het gezamenlijk beheren van een buurtpomp blijft een voortdurende bron van gekibbel.

Dat blijkt weer eens uit een brief die elf buurtbewoners op 16 december 1856 aan het gemeentebestuur schrijven.¹⁰

De elf buurtbewoners, *alle deelhebbers van de buurtpomp*, vragen aan de gemeente de pomp over te nemen *‘om reden dat deze put slecht is en geen water heeft.’* De brief vervolgt: *‘zoo zijn er vele in onze Buurt die geen plan hebben deze kosten te*

helpen dragen, omdat zij er toch geen water uit halen of noodig hebben, zoodat de onkosten van een nieuwe put met pomp voor die weinigen die er groote behoefte aan hebben te groot zouden wezen.' Verderop in de brief wijzen ze het gemeentebestuur op de noodzaak van een goede pomp in het Maandereind, zodat men 'onverhoopt bij geval van Brand te vergeefs naar de pompen zouden loopen'. De brief is ondertekend door elf personen.

De Oude Kerk aan de Grootestraat in Ede, gezien in noordelijke richting. De pomp staat (rechts van de paal) voor de kosterwoning. Verz. Herman Gerritsen (GA 30648)

Op de kaart van Hartgers staat tussen het huis van Van Zoelen en Melling een piepklein pompje getekend.

10

Overheidstaak

Opmerkelijk is dat deze buurtbewoners geen geld vragen voor hun pomp. De onderhoudskosten van de pomp willen ze graag naar de gemeente overhevelen.

De briefschrijvers zijn van mening dat het een overheidstaak is te zorgen voor goed drinkwater en voldoende bluswater.

Pompen bij de Kosterij en de Driehoek (nrs 10 en 8)

In 1892 vragen de eigenaren van de pomp in de groote Straat bij de Kosterij en van de pomp in den driehoek of de gemeente de pompen wil overnemen.¹¹ De gemeente stemt hiermee in en de pomp bij de Kosterij wordt overgenomen op levering in goeden staat van onderhoud en voor de pomp in de Driehoek wordt f 40,- betaald.

H.J. Nijenhuis schrijft over de pomp in de Driehoek:¹²

Halverwege stond de pomp, 's winters stevig met stro ingepakt, die de gehele Driehoek van water moest voorzien; primitief natuurlijk, maar men wist niet beter. Trouwens, in de strenge winter van 1929 hebben heel wat mensen uit de verdere omgeving nog een dankbaar gebruik van deze pomp gemaakt. Het vroom toen zo hard dat vrijwel het gehele ondergrondse buizenet

Groet uit EDE, — Grootestraat.

van de Edese Waterleiding Maatschappij was dichtgevroren en velen blij waren althans in de Driehoek nog aan water te kunnen komen.

De pomp in de Bospoort (nr.3)

In de notulen van de buurtspraak der buurten Ede en Velthuizen, na voorafgaande afkondigingen gehouden op het koor der kerk te Ede den 15 October 1858 staat vermeld dat bij uitzondering aan de heer G. Duuring te Rotterdam grond verkocht is.¹³

De geërfde Dirk van de Craats doet het voorstel om *de kooppenningen* van de heer Duuring te besteden *tot het daarstellen van pompen in het dorp, waaraan bij eventuele brand groote behoefte is*. Dominee Brouwer brengt naar voren dat *de behoefte aan water voor veel geërfden in dit dorp groot is en de middelen der gemeente en diaconie daartoe ongenoegzaam zijn*.

De kruising Bospoort, Amsterdamseweg (links) in noordelijke richting. De pomp is met stro bekleed ter bescherming tegen bevriezen. Tijd: 1900-1915 (GA 25610)

Nadat nog eens met nadruk is vastgesteld dat *het voorzien in de behoefte aan water* een verplichting is voor het burgerlijk bestuur, wordt toch besloten een pomp op buurtgrond op te richten en *de uitvoering daarvan zo zuinig mogelijk te doen plaats hebben*. De pomp mag f200,- kosten en er wordt een commissie ingesteld die een en ander moet regelen.

Edese bos

De commissie stelt een *Memorie* [bestek] op:¹⁴

Memorie waarna door Heeren Gecommitteerden van de Buurtschap Ede zal worden aanbesteed op nader aan te wijzen plaats bij de Bospoort. Het maken van een nieuwe Welwatersput en Pomp met zijn toebehooren. De aanhef van deze Memo-

rie mag dan voor ons in 2013 wat onduidelijk zijn, maar de hierna volgende beschrijving hoe de pomp gemaakt moet worden is glashelder. De achtereenvolgende beschreven punten zijn; Ontgraven, Put, Pomp, IJzerwerk, Bekasting, Bestrating, Verven, Tijd van oplevering,

Wijze van betaling

Bij elk punt staat nauwkeurig beschreven hoe de pomp uitgevoerd moet worden. Onder het kopje Bestrating staat in het kader van dit uitvoerige bestek een onopvallend detail, maar ik vind het aardig om naar voren te halen; *‘om de pomp te leggen op aan te wijzen plaats twee vierkante Ellen vlakke klinkers in basterd specie en vervolgens een vlakke goot breed 75 duim en ter lengte over de weg tot de sloot van keijen die daartoe benodigd in het Edesche Bosch zullen worden aangewezen, maar door den Annemer moeten worden gehaald.’*

Keien uit het Edese bos zijn kennelijk goedkoper dan vlakke klinkers en de annemer moet ze zelf ophalen uit het bos.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving. De laagste inschrijver is Cornelis van de Kraats Azn. aan wie het werk wordt gegund voor f150,50.

Zo'n vijftig jaar later, op 26 juni 1907 vraagt een zekere A. van Ingen aan de burgemeester of de gemeentepomp die op een door hem aangekocht perceel in de *Boschpoortstraat* staat *wat teruggezet kan worden*.¹⁵ De pomp staat hem kennelijk in de weg. Het is onduidelijk of deze pomp dezelfde is als die in 1859 *op een nader aan te wijzen plaats bij de Bospoort* is geplaatst. Het is bekend dat in het Bospoortgebied meerdere pompen hebben bestaan.

Ten slotte

De volksgezondheid

In het midden van de 19de eeuw begon het openbaar bestuur zich zorgen te maken over de volksgezondheid in Nederland. Een groot deel van de bevolking verkeerde in erbarmelijke omstandigheden, waarin het ontbrak aan goede sanitaire voorzieningen, aan goede medische zorg en goed drinkwater. In 1892 werd in Den Haag een gezondheidswet aangenomen. Die wet voorzorg in het instellen van gezondheidscommissies. De gemeentes Ede, Wageningen, Renkum, Doorwerth, Heteren en Hemmen zaten in één commissie die zetelde in Wageningen. In 1900 werden door de gezondheidscommissie watermonsters genomen bij de dorpspompen aan de *Boschpoort, Bergstraat en Paasberg*. De commissie verklaarde dat de drie pompen geen goed drinkwater gaven.¹⁶

12

De bereidheid van de gemeente om pompen over te nemen van de pompgerechtigden wijst erop dat de gemeente zich verantwoordelijk voelde voor het voorhanden hebben van goed drinkwater voor de dorpelingen en van voldoende bluswater in geval van brand.

Na eerdere afwijzingen werd in 1905 door de gemeente een concessie verleend voor de aanleg van waterleiding. Zeer geleidelijk aan werd het dorp van waterleiding voorzien. Maar dat kostte de dorpelingen wel geld en daarom ging niet iedereen over op water uit de kraan. Toen Bartje van de Bospoort (Amsterdamseweg 20) in 1997 overleed had ze zich haar hele leven gewassen bij de pomp in de bijkeuken.

Sociale voorziening

De buurtbewoners van de pomp in de Notaris Fischerstraat hadden allen hetzelfde recht van waterhalen uit de pomp, maar niet iedereen betaalde dezelfde prijs voor het gezamenlijk onderhouden van de pomp. Notaris Fischer betaalde veel meer dan de weduwe van boswachter Van Raaij.

En bij de pomp op de Kaatsbaan (Torenstraat) betaalde Hendrik Eijlander *heel geld* en Maria Brouwer *half geld*. Mijn vermoeden is dat de pompgerechtigden onderling konden besluiten om minvermogens minder pompgeld te laten betalen. Een soort sociale voorziening.

Tegengestelde belangen

Over het nut en de noodzaak van een buurtpomp werd soms heel verschillend gedacht. In 1922 vraagt *J. Gaasbeek en cons.* aan het gemeentebestuur *verplaatsing of opruiming van de pomp op het Maandereind*. Bedoeld wordt de pomp op de kruising Telefoonweg, Maandereind en Stationsweg. **(nr.13)**

Maar burgemeester en wethouders willen de pomp behouden en ze adviseren de raad van Ede medewerking aan de verplaatsing of opruiming van de pomp te weigeren met de motivatie: *[...] dat blijkens een ingesteld onderzoek de bedoelde pomp goed drinkwater levert en in den drogen zomer van 1921 door meerderen, zelfs over verren afstand water uit deze pomp werd gehaald*. De brief vervolgt: *Waar overigens het bestaande pleintje zich uitstekend voor de plaatsing van een pomp leent en ook het meerendeel der omwonenden de pomp wenschen te behouden, doordat zij niet aan de waterleiding zijn aangesloten komt het ons niet wenschelijk voor tot verplaatsing of opruiming over te gaan en hebben wij de eer u [de gemeenteraad van Ede] te adviseren dienovereenkomstig adressanten [J. Gaasbeek en cons.] in te lichten*.¹⁷

Vershil van mening

Soms is hetzelfde probleem voor de een eenvoudig op te lossen en voor de ander een punt van heftige discussie. Het gaat over de pomp in de Torenstraat. In 1921 vraagt een zekere E. van Dronkelaar (waarschijnlijk de pompmeester) aan het gemeentebestuur een bijdrage voor het instandhouden van de pomp, want de

de schoolschoonmaker van *Huize Mignon* tapt regelmatig water uit de buurtpomp. Huize Mignon is van de gemeente en de school voor M.U.L.O. en de vakteken-school zijn erin gehuisvest. De schoolschoonmaker is in gemeentelijke dienst. De gemeente antwoordt dat Huize Mignon is aangesloten op de waterleiding, dus de schoonmaker hoeft geen water te halen uit de buurtpomp.

De Torenstraat in Ede, gezien in zuidoostelijke richting. Rechts villa Rozenhage, later Mignon genoemd. Deze villa werd van 1853 tot 1882 bewoond door de familie De Vries Robbé. Van 1900 tot 1906 werd de villa gebruikt als postkantoor. In de vijftiger en zestiger jaren in gebruik als GGD-gebouw en uiteindelijk gesloopt in 1973. GA18151

Na protest van Van Dronkelaar en na nader onderzoek door de gemeente blijkt dat de schoonmaker geen emmer onder de kraan kan zetten omdat *een handwasbakje* in de weg zit. De gemeente zegt vervolgens *dat daarin verandering kan worden gebracht door het gebruik van een eindje gummislang*. De gemeente verbiedt de schoolschoonmaker in het vervolg gebruik te maken van de pomp en

weigert een bijdrage aan de pompkosten.¹⁸

Nieuwe pomp

Na de aanleg van de waterleiding wordt in de raadsvergadering niet of nauwelijks meer gesproken over de dorpspompen.

Toch waren er burgers die nog steeds belang hadden bij een goed werkende openbare pomp.

Dat waren de toeristen. In de raadsvergadering van 18 mei 1932 vraagt de heer Oostwaard of de pomp in de Bergstraat *waarvan veel toeristen gebruik maken* kan worden gerepareerd. De burgemeester antwoordt dat de raad heeft besloten de pompen *te laten uitsterven*. De heer Oostwaard krijgt steun van de heer Pereboom die naar voren brengt *dat besloten was juist deze pomp zoo lang mogelijk in werking te doen blijven*.¹⁹

De pomp in de Bergstraat is pomp nr.7 en die stond op perceel K1344. Dit perceel is precies terug te vinden en het is nog steeds onbebouwd. Is het een aardig idee om daar weer een goed werkende pomp te plaatsen waar de toeristen gebruik van kunnen maken? Een mooie tekening van een pomp is voorhanden!

Bronnen

Alle informatie bevindt zich in het Gemeente-archief van Ede.

*Dank is verschuldigd aan Roel van Amerongen, Evert Somer en René van der Schans.

¹ Oud archief 001 inv.nr.652

² Oud archief 001 inv.nr.241

³ Oud archief 001 inv.nr.644

⁴ Archief Ver. Oud Ede, hangmap Fischer, nr.14

⁵ Oud archief 001 inv.nr.666

⁶ Oud archief 001 inv.nr.666

⁷ Oud archief 001 inv.nr.665

⁸ Oud archief 001 inv.nr.474

⁹ Oud archief 001 inv.nr.554

¹⁰ Oud archief 001 inv.nr.654 II

¹¹ Oud archief 001 inv.nr.474

¹² H.J.Nijenhuis, *Zo was Ede*

¹³ Archief Buurt Ede – Veldhuizen 1583-1949
Arch.nr.002 inv.nr.4

¹⁴ Idem, inv.nr.54

¹⁵ Oud archief 001 inv.nr.748

¹⁶ Kees van Lohuizen: Afvalwater, Riolering, Zuivering en Afwatering van het dorp Ede in de 20ste eeuw

¹⁷ Oud archief 001 inv.nr.859 II

¹⁸ Oud archief 001 inv.nr. 853 en 854

¹⁹ Oud archief 001 inv.nr.501

POLEN OP DE LANGENBERG

Jan Kijlstra

Bovenstaande foto is gemaakt op 10 mei 1940, de dag dat het Duitse leger Nederland binnenviel (BeeldbankWO2 NIOD nr. 63584)

14

Het verhaal is bekend: het Nederlandse leger had een groep mannen gevangen genomen. Men dacht dat het leden van de Vijfde Kolonne waren, vermomde Duitsers die als spion werden ingezet. Die gedachte was, in die dagen, begrijpelijk. Onzekerheid gepaard met angst leidt snel tot geruchten en onbewezen aannames.

Onder andere in het boek *Ede in wapenrok* van Evert van de Weerd en Gerjan Crebolder wordt het verhaal van deze groep vrij uitvoerig verteld. Niemand weet wat er met deze mensen precies is gebeurd.

De auteurs van het boek schrijven: *‘Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid zijn deze “Polen” door Nederlandse troepen in Culemborg gefusilleerd en begraven in natuurgebied Het Rondeel’.*

Een verdere speculatie zou kunnen zijn dat het genoemde ‘Rondeel’, vanouds onderdeel van de vestingwerken van Culemborg, in die dagen (nog) militair terrein was, waar dan inderdaad een dergelijke massa-executie annex begravenis kan hebben plaatsgevonden.

Hoe dan ook, op het moment van de foto bevond de groep zich op het terrein van het Hotel-Pension De Langenberg, tegenwoordig een bekend pannenkoekenrestaurant, toen en nu gelegen aan de uiterste oostkant van Ede, nabij de aansluiting op de N224.

In het boek lezen we dat de groep vlak bij Ede is aangehouden, *“bij de bosrand van de Sysselt”*. Er is direct een verhoor afgenomen. Er was echter een probleem: van deze mensen konden slechts enkelen zich

in gebrekkig Duits verstaanbaar maken. Daaruit werd opgemaakt dat ze Polen waren, die gevlucht waren uit (krijgs-)gevangenschap. En dat ze naar Engeland wilden. Deze gebeurtenis hebben de auteurs teruggevonden in de militaire archieven, waarin vermeld wordt: *'Bij 1-4 RH zijn langs de spoorweg een 30-tal personen gekomen, die zich uitgaven voor uit Duitsland gevluchte personen, die via Utrecht naar Engeland wilden. Zij zijn onder geleide doorgezonden'*. 1-4 RH was een afdeling van het Nederlandse leger.

Dat doorzenden was dus tot aan de plek op de foto, bij De Langenberg. Want uit hetzelfde verslag in het militaire archief, citeren de auteurs, daarover: *'...Kpl + 1 man begeleiden hen richting Ede.'*

Op de foto zien we veel meer Nederlandse militairen dan alleen een korporaal plus soldaat. Bovendien lijkt het erop dat de groep in gelid wordt gezet om afgemarcheerd te worden. Onder een flinke militaire begeleiding, ditmaal.

Even verderop lezen we dan dat de groep Kernhem passeert. Het Nederlandse leger had stellingen ter hoogte van Kernhem betrokken, om rijksweg 224 te kunnen dekken.

En de eskadronscommandant had de groep, die in een hoog tempo onderweg was naar het westen, Duits horen praten. Dat is vreemd, omdat in eerdere verslagen te lezen valt dat slechts enkelen uit de groep gebrekkig Duits spraken. En als Polen zullen ze onderling toch zeker Pools gesproken hebben.

Maar we weten ook niets van de talenkennis van die eskadronscommandant. En er waren ook nogal wat Polen die Duitse wortels hadden.

In elk geval kon de groep de stelling passeren, en dat kon alleen als daarvoor door het leger toestemming was gegeven.

Vanaf dat moment is in de officiële stukken niets meer terug te vinden, al leveren de schrijvers van *Ede in wapenrok* dus nog een zeer aannemelijk vervolg.

Maar wat is er nu gebeurd tussen het moment van de foto, het afmarcheren vanaf De Langenberg, en het passeren, door de groep, van de stelling bij Kernhem?

Recent is daarover wat meer boven tafel gekomen. Achter het gemeentehuis aan de Grotestraat (nu Notaris Fischerstraat) stond, aan wat *het politiesteege* heette, het politiebureau. Tussen de binnenplaats van het politiebureau en de tuin van de naastgelegen Spaarbank voor Ede en het gemeentehuis stond een muur. Tussen het gemeentehuis en de Spaarbank stond een laag hek.

In het Spaarbankgebouw woonde de familie Boeve. Vader Boeve was begrafenisondernemer en werkte ook als conciërge in het pand van de Spaarbank. Het gezin Boeve woonde in het Spaarbankgebouw.

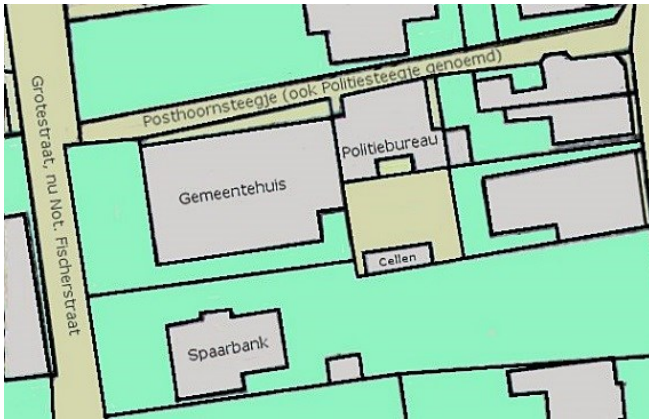
Wim Boeve vertelde mij dat hij en zijn broer, in 1940 opgroeiende jongens, op een zeker moment een hoop gepraat achter de muur hoorden, bij het politiebureau. En dat er zeker niet zachtjes werd gesproken, maar dat ze er desondanks geen woord van konden verstaan. Nieuwsgierig als ze waren, loerden ze over de muur, en daar hebben zij de toen de Polen gezien.

Die waren door het Nederlandse leger aan de Edese politie overgedragen. Dat is goed te begrijpen, er waren kennelijk geen of onvoldoende aanwijzingen dat het al of niet vermomde Duitse militairen waren. Dus werden ze overgedragen aan de gemeentepolitie.

Die daarmee werd opgezadeld met een lastig probleem. Het waren ongetwijfeld buitenlanders, zonder papieren. Die zou je moeten opsluiten, in afwachting van verdere stappen. Maar op zo'n grote groep was de celruimte van het Edese politiebureau

bij lange na niet berekend. En doorsturen dan? Waarheen? Het was oorlog, de Duitsers kwamen eraan. De politie moest natuurlijk ook, en in de eerste plaats, de burgerij van Ede beschermen, en de orde handhaven. Goede raad zal duur geweest zijn.

Wim Boeve vertelde welke oplossing gevonden werd: men liet de groep Polen gewoon weer vertrekken. Naar het westen. Dat moet gebeurd zijn na overleg met de

16

militairen, want anders hadden ze nooit langs de stelling bij Kernhem kunnen komen, en waren ze ook nooit door de Grebeline bij De Klomp geraakt. Aannemelijk is dat de groep, in afwachting van de resultaten van het overleg, tijdelijk onder toezicht van de Edese politie was geplaatst. En dat kon het beste op het politiebureau, met een afgesloten binnenplaats. En zo kwam het dus dat de eskadronscommandant op enig moment de groep langs zijn stellingen hoorde trekken, op weg naar het westen.

Dat de groep, als ze Polen waren, op weg was naar Engeland, is zeer aannemelijk. Na het uitbreken van de oorlog in hun land hebben heel veel Polen geprobeerd naar Engeland te ontkomen, met het doel om later terug te keren om hun land te (helpen) bevrijden. Zo'n 400.000 Poolse soldaten hebben in WO-II tegen de Duitsers ge-

vochten. Met als lijfspreuk: "*Voor uw vrijheid, en de onze*". In onze regio hebben de roemruchte *airbornes* van generaal Sosabowski (tijdens en na Market Garden) laten zien dat het hen ernst was.

En dat de Polen ook Breda bevrijd hebben, is vandaag de dag nog terug te vinden in de Burgerlijke Stand van die stad. Of in het telefoonboek. Want daar stokte hun opmars. En heel wat Poolse *bevrijders* bleken ook *verleiders*, werden verliefd en trouwden. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat er heel wat kleine Brabanders met Poolse genen bijzonder snel na de huwelijksdatum het levenslicht zagen. Al was dat niet alleen bij de Polen het geval. Maar ja, die konden niet emigreren.

Want ze moesten wel hier blijven. Omdat ze, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Canadese bevrijders, niet terug

konden naar hun land. Want hun Polen, waar ze zo hard voor hadden gevochten, was achter het *IJzeren Gordijn* terechtge-

komen. De Russen, en de communistische heilsleer zorgden ervoor dat van een vrij Polen, hún vrije Polen, niets terecht kwam.

Daar hebben ze tot 1989 op moeten wachten! Toen viel

de Muur, en ging de grens weer open.

HONDERD JAAR SCOUTING IN EDE

Fedde Boersma en Gerard Gijbsbertsen

In 2010 vierde Scouting haar honderdjarig bestaan. Wekelijks spelen ruim duizend kinderen en jongeren in de gemeente Ede het spel van scouting. In onze gemeente zijn zes groepen gevestigd (Pieter Maritzgroep, Tarcisiusgroep, Jan Hilgersgroep en Langenberggroep in Ede, Scouting Lunteren en Scouting Bennekom). De jongste leden van de Wageningse Musinga Rijn groep hebben hun clubhuis in Bennekom.

De beginjaren

In 1908 verschijnt in Engeland het boek *Scouting for boys*, geschreven door Robert Baden Powell, een generaal uit het Engelse leger. Het boek bevat een mengeling van sterke verhalen, kampeer- en spoorzoekersvaardigheden, tips en trucs, en aanwijzingen voor begeleiders. Met dit boekje in de hand beginnen overal in Engeland jongens (en ook meisjes) met het spel van verkennen. In 1907 organiseert BP een kamp op Brownsea Island om zijn ideeën voor de vorming van de jeugd uit te testen. Hiermee wordt de basis gelegd voor een wereldwijde beweging met nu meer dan 40 miljoen leden in ruim 160 landen.

Padvinders bij de hoofdingang van Vluchtoord Ede. Foto: Gemeentearchief Ede (GA15886)

Een paar jaar later, in 1910, zien we de eerste padvinders in Nederland. In verschillende steden beginnen groepjes jongens en meisjes met scoutingactiviteiten. Al binnen een jaar wordt de Nederlandse Padvindersonorganisatie (NPO) opgericht in Amsterdam en de Nederlandse Padvindersonbond (NPB) in Den Haag. Het zijn scoutingverenigingen voor jongens van 12 tot 16 jaar oud. Later fuseren ze, onder leiding van prins Hendrik, tot de Vereeniging De Nederlandsche Padvinderson (NPV). Veel volwassen zien scouting als een belangrijk middel om kinderen en jongeren te vormen. De doelstelling van de padvinderij toen en Scouting Nederland nu is in al die jaren niet veranderd: het biedt kinderen en jongeren een plezierige vrijetijdsbeleving, waarbij een bijdrage geleverd wordt aan de ontwikkeling van hun persoonlijkheid. Spelenderwijs leren kinderen en jongeren organiseren, leiding geven, samenwerken en rekening houden met elkaar.

Ook in Ede verschijnen al snel de eerste padvinderson. Over de beginjaren is echter weinig bekend. In het landelijke orgaan *De Padvinder* staat in juni 1911 dat de heer C.J. Nauta in Ede actief is als troepleider; het is de eerste vermelding van padvinderson in Ede. Tijdens de Eerste Wereldoorlog vluchten veel Belgische burgers naar het neutrale Nederland. Op de Edese Heide wordt voor hen een vluchtelingenkamp opgericht. Padvinderson verlenen hand- en spandiensten, onder andere bij de poort. Ede wordt ook dan al bezocht door padvinderson uit andere delen van het land. In 1915 kampeert de Tijgerpatrouille van Troep I uit Amsterdam op de Ginkelse heide. Het commentaar van de Amsterdammers over Ede is niet bepaald vleidend: “Ede is een

vreselijk gat en 't lijkt me voor die duizenden soldaten die daar gevestigd zijn een ware hel toe..." Over hoe het in de jaren na de Eerste Wereldoorlog verder met de padvinderij in Ede gaat is weinig bekend. Op een foto van het bezoek van Prins Hendrik, aan de opening van het uitgebreide Johannier ziekenhuis in Bennekom in 1927 staat echter een padvinder.

Prins Hendrik met een padvinder bij de opening van het Johannier Ziekenhuis (foto via G. Gijsbertsen)

18

Nog tijdens de Eerste Wereldoorlog, in 1916, wordt ook een landelijke organisatie voor meisjes, het Nederlandse Meisjes Gilde (NMG), opgericht. Of er dan ook al meisjes lid zijn in Ede is niet bekend. Pas op 20 januari 1937 wordt de afdeling Ede van het Nederlandse Padvindsters Gilde, de opvolger van het NMG, in de Reehorst geïnstalleerd.

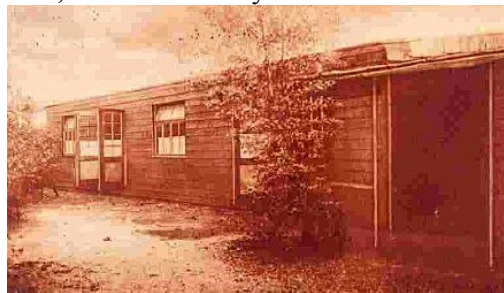
In 1920 begint de NPV voor de jongere kinderen met de welpen (jongens van 8 tot 12) en de NMG met de kabouters (meisjes van 8 tot 12). Verkenner die eigenlijk te oud geworden zijn, worden in een nieuwe leeftijdsgroep (17–21 jaar) samengebracht, de voortrekkers.

Naast de NPV werd er in 1923 een landelijke Leger des Heils Padvindstersbond opgericht. Deze nam in 1929 aan de Goorsteeg in Lunteren een kampeerterrain in gebruik, dat in 1938 werd aangekocht. Waar nu het Hotel en Congressentrum Belmont staat, was tot in de jaren 60 het padvindstersbuitenhuis gevestigd. In Lunteren is in die tijd een groep 'heilspadvinders'

actief, aangesloten bij het Leger des Heils. Zij houden op dit terrein hun bijeenkomsten. Over de groep is verder niets meer bekend.

De Langenberggroep en Tarcisiusgroep starten

In de zomer van 1930 komt een aantal jongens en ouderen in Ede bijeen bij de heer Jac. Gazenbeek. Er wordt besloten een padvindstersgroep in Ede op te richten. De heer A. W. de Boer, eigenaar van restaurant *De Langenberg* heeft op zijn terrein een paar barakken staan, waar in de zomer groepen schoolkinderen hun vakantie doorbrengen. Hij biedt de padvindsters deze als voorlopig onderkomen aan. Mede hierdoor wordt gekozen voor de naam **Langenberggroep**. De eerste opkomst is op zondag 7 september 1930. Op 2 november worden de eerste twaalf padvindsters geïnstalleerd. Op 6 maart 1932 start een aantal welpen onder akela Stellingwerf Beintema. Naast de padvindsters met hoptman Versteegen starten ook drie voortrekkers, met de heer Huyzer als oubaas.

Het 'schoolreisjesverblijf' achter café De Langenberg dat onder meer diende als troefhuis voor de padvindsters van de Edese Langenberggroep. Foto: Gemeente archief Ede (GA 13841)

Het gebouw wordt in 1932 aan de groep overgedragen, waarbij de grond wordt gehuurd. Er zijn twee lokalen van zeven bij zeven meter die door een uitneembare wand in één grote ruimte veranderd kan worden. In 1938 verkoopt de heer De Boer

de grond waarop het troephuis van de Langenberggroep staat en de huur wordt opgezegd.

De groep slaagt er in om in de omgeving, aan de Buurtmeesterweg, een stuk grond te kopen, zodat het bestaande troephuis alleen verplaatst hoeft te worden. Op deze plek zit de groep nog steeds. De Voortrekkers krijgen, na wat omzwervingen, van graaf Bentinck toestemming in een stuk bos bij de Traa een eigen blokhut te bouwen. Het wordt gebouwd van zware denstammen. Dankzij oubaas Huyzer, die elektricien van beroep is, wordt het onderkomen met een aggregaat van elektrisch licht voorzien. Een oude salamanderkachel zorgt voor warmte en vooral voor rook.

Ondertussen is op 6 januari 1931 in Ede ook de **Sint Tarcisiusgroep** gestart. Het is een katholieke jongensgroep, genoemd naar een heilige martelaar. De groep kiest voor een das met de pauselijke kleuren geel en wit. Al snel wordt dit lichtgrijs met geel, omdat wit wel heel licht is. Na een paar jaar wordt de das gewisseld met een Schotse ruit, omdat deze veel minder besmettelijk blijkt. Voor katholieke padvinders is een jaar eerder de Vereniging der Katholieke Verkenner (KV) opgericht, omdat in die tijd katholieke jongens zich niet zo maar mochten aansluiten bij een neutrale vereniging als de NPV.

Vertrek van de Schotten bij Station Ede-Wageningen. Foto: Gemeente Archief Ede (GA10986)

Het jaar 1937 is voor de padvinderij in Nederland een belangrijk jaar. Voor het eerst wordt in ons land een groot internationaal kamp georganiseerd, de 5^e Wereldjamboree, in Vogelenzang bij Haarlem. Iedere vier jaar wordt nog steeds ergens op de wereld een dergelijk kamp gehouden. Meer dan 28.000 scouts uit de hele wereld zijn aanwezig, waaronder scouts van de Langenberggroep en de Tarcisiusgroep. Het gemeentebestuur van Ede nodigt samen met deze beide groepen en de afdeling Ede van het Padvindstersgilde deelnemers aan de Wereld Jamboree uit voor een bezoek aan Ede. Vermoed door eerdere excursies arriveren slechts 50 Schotten.

Verboden

In de Tweede Wereldoorlog wordt het ondernemen van scoutingactiviteiten steeds lastiger. Kamperen, oefenen met kaart en kompas en seinen is niet meer toegestaan. Op 2 april 1941 wordt de padvinderij op bevel van de Duitse bezetters zelfs helemaal verboden. Men zag de internationale beweging als een instrument van de Britse culturele en politieke propaganda. Alle padvindersuniformen moeten worden ingeleverd, de clubhuizen worden in beslag genomen en bijeenkomsten zijn niet meer toegestaan.

Leden van de Tarcisiusgroep houden toch stiekem geheime opkomsten, onder andere onder leiding van Hopman Wildenburg. In 1942 houden ze zelfs een illegaal kamp in Achterberg. Veel scouts worden actief in het verzet. Een van hen is Piet Smit, vaandrig bij de Langenberggroep. Aan het eind van de oorlog, op 8 maart 1945, wordt hij gefusilleerd bij de Woeste Hoeve. Mede daarom is Scouting Ede tijdens de dodenherdenking op 4 mei altijd aanwezig bij het Edese Mausoleum.

Het in beslag genomen troephuis van de Langenberggroep doet in de oorlog aanvankelijk dienst als clubgebouw van de NSB-jeugdstorm, daarna als paardenstal. De laatste Oorlogswinter worden de golfplaten door de Duitsers gebruikt bij de stellingbouw. Door de brandstofschaarste wordt een groot deel van het gebouw gesloopt. Aan het eind van de oorlog staan alleen nog een paar wanden overeind.

Illegaal kamp in Achterberg. Foto: Carmen Melgers

Deze worden verkocht om een noodwoning van te maken.

De eerste jaren na de oorlog

Na de bevrijding van Ede op 17 april 1945 blijkt dat de padvinderij nog springlevend is. Padvinders verlenen hand- en spandiensten aan het nieuwe gezag. Vaak in incomplete en te krappe uniformen of met enkel een armband *NVP-Ede*.

De armband die na de oorlog werd gedragen

De toeloop van nieuwe padvindsters is enorm. Op 3 juni 1945 heeft de Langenberggroep haar eerste opkomst na de oorlog. De groep heeft dan 17 verkenners; in juli zijn het al 29 welpen, 65 verkenners en 7 voortrekkers. Doordat het clubhuis verloren is gegaan, worden de opkomsten op verschillende plaatsen in Ede gehouden: het koetshuis van hotel *Welgelegen*, een schuur achter het huis van Scherrenburg en een loods van de firma Ettikhoven en Brands.

Ook de Tarcisiusgroep pakt na de oorlog de draad weer op. En er komt nog een katholieke groep bij. Meisjes kunnen voortaan terecht bij de Jeanne d'Arcgroep, aangesloten bij de in 1945 opgerichte Nederlandse Gidsenbeweging.

In Lunteren wordt op 9 juni 1945 wordt de **Hessengroep** opgericht door hopman Nico A. van Duijvendijk. Bijeenkomsten vinden plaats in het gebouw *Kaniwara* op het voormalige hagespraakterrein van de NSB op de Goudsberg. Enkele weken na de oprichting van de Hessengroep wordt de **Cal-lunagroep** voor meisjes opgericht. Initiatiefnemers zijn mevrouw Denijs-de Jong (moeder van één van de verkenners) en hopman Van Duyvendijk. Kleuterleidster Aat Scheepstra wordt bereid gevonden de groep padvindsters te leiden, geassisteerd door Anneke van Koutrik. De groep huist aan de andere kant van het terrein, in het voormalig kantoor van NSB-leider Mussert.

Ook in Bennekom blijkt Scouting gewild. In het laatste oorlogsjaar hadden alle inwoners Bennekom moeten verlaten. In de zomer van 1945 mogen ze weer terugkeren. Al snel wordt op 1 juli de **Eerste Bennekomse Padvindstersgroep Musinga** opgericht. De naam komt van een Indiaans woord dat "vrede" betekent. Vanaf oktober komen de verkenners samen in de tuin van Hopman Donker bij het huis *Iscra* op de

hoek van de Keijenbergseweg en de Herntenlaan. Eind september wordt in Bennekom het **Bloemenvendel** opgericht voor meisjes. Ze hebben geen vast onderkomen en houden opkomsten in de Openbare School, bij de Lindelaan en op de Prins Hendrikweg. In 1946 komt er een tweede (christelijke) padvindergroep bij, met de naam **ALSAREKO** (ALles SAI REg KOM), onder leiding van Hopman Den Duyn.

Al snel wordt de padvinderij in het dorp Ede té populair: Er zijn te veel jongens die padvinder willen worden en te weinig mensen die hen als leiding kunnen opvangen. Op zoek naar nieuwe leiding komt de Langenberggroep in contact met de heer Van Klaveren. Hij heeft vóór de oorlog bij een christelijke padvindergroep in Utrecht gezeten.

Groepsfoto van de Pieter Maritzgroep tijdens het zomerkamp in 1948. Foto: Nel Versteeg

In samenwerking met de leiding van de Langenberggroep wil hij proberen in Ede een christelijke groep op te richten. Deze zal een deel van de leden van de Langenberggroep overnemen, zodat daar het leidingprobleem minder nijpend zal worden. Op 23 februari 1946 wordt in Ede de nieuwe christelijke ("X" groep) Scoutinggroep opgericht, onder de naam *Baden Powellgroep*. Na de start wordt door het Nationaal Hoofdkwartier meegedeeld dat de naam is afgewezen omdat er al zoveel groepen zijn met die naam. Op 14 maart

wordt de naam veranderd in **Pieter Maritzgroep**, naar het gelijknamige boek dat speelt in Zuid Afrika. De groep bestaat uit welpen onder leiding van akela mej. Verrijzer en verkenners, geleid door hopman Van Klaveren. Het eerste troePhuis is een zolder boven een loods aan de Torenstraat in Ede (vlakbij de oude kerk). Dat jaar wordt in Ede ook de **Rohdagroep** opgericht, een protestants-christelijke meisjesgroep. Zij maken gebruik van de benedenverdieping van de loods waar ook de Pieter Maritzgroep zit. Een jaar later ontstaat in Ede nog een nieuwe groep, de **Valouweranders**. Dit zijn jongens van het Leger des Heils onder leiding van hopman Van den Heuvel. Omdat bij de Valouweranders het ledental erg klein blijft, en er bij de Pieter Maritz al snel dringend leiding nodig is, besluiten beide groepen in 1949 samen verder te gaan.

Na de oorlog bestaan er in Nederland vier organisaties voor Scouting. De NPV en de Katholieke Verkenners voor jongens, en het Nederlands Padvindsters Gilde (NPG) en de Gidsenbeweging voor de meisjes. Op landelijk niveau wordt er op een aantal vlakken samengewerkt. Zo hebben de jongens een gezamenlijke winkel, de ScoutShop, waarvan tot eind jaren '70 een filiaal aan de Arthur van Schendellaan in Ede gevestigd was. De Edese padvindsters- en padvindergroepen werken samen in de Padvindstersraad Ede. De raad geeft in 1946 en 1947 een gezamenlijk maandblad uit: *De Lasso*. In het blad staan mededelingen van alle groepen: Langenberg, Wintap, Jeanne d'Arc, Tarcisius en Pieter Maritz. Een plaatselijk samenwerkingsverband tussen de verschillende landelijke organisaties voor padvindsters en padvindsters. Ede is zijn tijd ver vooruit!!

In 1946 en het volgende jaar vindt een uitwisseling plaats tussen de Lunterse Hessesgroep en de 12th Edmonton

Scoutgroep. De Engelsen zijn in 1946 in ons land en een grote groep Hessen brengen in 1947 een bezoek aan de Engelse groep. In de paasvakantie van 1946 wordt door de Bennekomse padvinders voor het eerst gekampeerd. Omdat er nog geen tenten zijn, wordt overnacht in een schuur in Vierhouten. De Pieter Maritzgroep houdt in Otterlo het eerste kamp. In augustus 1948 moet de stam van de Musingagroep worden opgeheven, omdat vijf leden vertrekken naar Nederlands-Indië. In november 1949 houdt de groep een inzameling onder de leden om hen kerstpakketten te kunnen sturen. Ook Gerard van Krevel, lid van de Tarcisiusgroep, vertrekt naar Nederlands-Indië. Hij sneuvelt op 15 augustus 1949, wordt begraven in Kediri en herdacht op de gedenkplaat bij het Mausoleum. Scouting Ede legt hier ieder jaar tijdens de Dodenherdenking op 4 mei bloemen.

22

Na de Tweede Wereldoorlog worden ook verschillende landelijke Scoutingactiviteiten in Lunteren georganiseerd. De Goudsberg wordt aangekocht door de Nationale Padvinderraad (NPR). Op 30 juni 1946 houden de leiders van de Katholieke padvindersbeweging (VKJB) hier hun jaarlijkse bijeenkomst, de *Koempoelan*.

Badge van de landelijke Koempoelan in Lunteren

Onder de genodigden en vertegenwoordigers van de katholieke jeugdbewegingen zijn ook Z.K.H. Prins Bernhard en monseigneur Baten, die het Nederlandse episcopaat vertegenwoordigt. Na een jaar wordt het terrein weer verkocht. Het wordt nog wel af en toe gebruikt. Zo wordt hier in 1949 de eerste *Agoon*, een internationaal kamp voor gehandicapte scouts, gehouden. In 1952 wordt het wederom gebruikt voor een landelijke Koempoelan.

Op zoek naar een eigen onderkomen

Na de oorlog is er veel schaarste aan van alles en de meeste groepen beschikken dus niet over een eigen clubhuis. Bij **de Lanzenberggroep** verloopt de bouw van een nieuw troephuis niet naar wens. Direct na de bevrijding kan er geen bouwvergunning worden afgegeven omdat er plannen bestaan in omgeving van het oude clubhuis een oorlogsmuseum te vestigen. Een Canadese bulldozer is al begonnen het terrein te egaliseren! Nadat deze plannen in 1946 van de baan zijn, loopt de zaak, zoals gewoonlijk, vast op het benodigde geld. Er is een geschatte oorlogsschade van f 848,-, maar het kan nog jaren duren voor die zal worden uitbetaald. In 1947 gaat men onder leiding van hopman Gilijamse pas serieus van start met de plannen. Met oud papier verzamelen, bazar houden etc., wordt f 1.750,- bij elkaar gebracht. Hopman Gilijamse weet dat achter de Mauritskazerne twee Duitse

wasbarakken staan, die moeten verdwijnen. De heren Gilijamse en Bruil gaan onderhandelen met het ministerie van Financiën, afdeling oorlogsbuit, om deze twee loodsen te kopen. Ambtelijke molens malen traag, maar na heel wat correspondentie komt de zaak rond. De twee barakken worden haaks op elkaar geplaatst, zodat een L-vormig gebouw ontstaat met twee grote vertrekken. De bouw en afwerking vereisen meer tijd dan gepland, zodat pas op 14 juli 1951 het nieuwe troephuis in gebruik wordt genomen.

De **Tarcisusgroep** maakt, als katholieke groep, gebruik van de voorzieningen van de Katholieke kerk.

In eerste instantie wordt ijzergieterij Wolfs aan de Stationsweg, gebruikt.

Vervolgens kan de groep terecht in gebouw De Slof aan de Padberglaan naast de Sint Anthoniuskerk.

Tussen 1950 en 1960 wisselt het onderkomen van de **Pieter Maritzgroep** nogal eens.

Na de loods aan de Torenstraat worden de opkomsten gehouden aan de Telefoonweg, achter de Cavaljéschool.

Begin jaren vijftig kan de groep terecht bij het waterleidinggebouw aan de Van Heeckerenlaan (achter het huidige restaurant Het Pomphuis, toen nog in het bos), daarna op de deel van boer Jansen (waar nu het Doelenplein is).

Ook worden opkomsten gehouden bij station Ede-Centrum en bij gebrek aan een troePhuis ge-
woon in het bos.

In Bennekom wordt er hard gewerkt aan het realiseren van een eigen stek.

Op 25 en 26 maart 1949 wordt in het Verenigingsgebouw in Bennekom het toneelstuk *De Vreemde Hopman* opgevoerd.

Met de opbrengst van deze uitvoering, f 300,-) wordt de basis gelegd voor de bouw van een eigen troePhuis.

Van de Freule van Wassenaer krijgt men toestemming om in het stuk bos aan de Vossenweg te bouwen.

Op 15 juli 1950 wordt door de oprichter van de **Musingagroep**, hopman Donker, het nieuwe troePhuis officieel geopend.

Na een toespraak trekt hij een vlag weg en onthult daarmee de naam HOGAN (Indiaans voor "vaste verblijfplaats").

Het gebouw HOGAN van de Musingagroep. Foto: Scouting Bennekom

De **Callunagroep** en de **Hessengroep** leiden in Lunteren een zwervend bestaan. Ze houden op verschillende plaatsen in Lunteren bijeenkomsten, o.a. in de kippenhokken op het terrein van notaris Dinger aan de Molenweg, in de bakkerij van 'zwarte' Meijer op de hoek van de Klomperweg en de Dorpsstraat, in het gymlokaal van de Hugo de Vriesschool aan de Dorpsstraat en in de klompenhandel van Van Houweling aan de Engweg. De Callunagroep is - mogelijk door de vele omzwervingen - ten slotte opgeheven.

De landelijke organisatie van de NPV is opgedeeld in districten. De Edese groepen (uit Ede, Bennekom, Lunteren en Harskamp) vormen samen met de groepen uit Rhenen, Veenendaal en Wageningen het **district Neder Veluwe**. Op districtsniveau vindt de training van leiders plaats en worden allerlei gezamenlijke activiteiten georganiseerd, zoals de rimboejacht voor de welpen en districtswedstrijden voor de verkenners. Deze districtswedstrijden vormen vaak de voorronde voor landelijke wedstrijden. De groepen uit Ede, Lunteren en Bennekom doen regelmatig mee aan deze regionale en landelijke wedstrijden. Er worden voor Scoutinggroepen bijvoorbeeld zwemwedstrijden, hikewedstrijden en patrouillewedstrijden gehouden. Tijdens de regionale zwemwedstrijden, georganiseerd door district Neder Veluwe, wint de Hessengroep

in Lunteren. In 1958 worden voor de tweede keer de brandweerwedstrijden voor verkenneren gehouden op de brandweerka-zerne aan de Klinkenbergerweg. De verkenneren van de Musingagroep komen als eerste uit de bus.

Landelijk en internationaal actief

De Edese scouts nemen actief deel aan allerlei landelijke en internationale Scoutingactiviteiten. Na de Tweede Wereldoorlog wordt de draad weer opgepakt voor het organiseren van Wereldjamborees. Naar de eerste naoorlogse Wereldjamboree in Moisson, Frankrijk (1947), worden twee Bennekomse verkenneren afgevaardigd. Het hiervoor benodigde bedrag (f 200,00 p.p.) is door de hele troep verdiend. Er worden ruim 4.000 lege flessen ingezameld voor het statiegeld. Ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van Scouting in Nederland wordt in 1959 in Ommen een Nationaal Kamp gehouden. Hieraan nemen 7.000 padvindsters uit binnen- en buitenland deel. Bennekom is met 22 man vertegenwoordigd. Ook de andere groepen uit de gemeente Ede doen mee. Het kamp wordt op 2 augustus officieel geopend door H.M. Koningin Juliana. Voor de welpen wordt in Utrecht een grote Rimboejacht gehouden. Voor de meisjes van het NPG, het Nederlandse Padvindsters Gilde, is 1951 een feestjaar. Het 35-jarig bestaan werd groots gevierd op de Jubeldag. 8.500 padvindsters komen naar de Goudsberg in Lunteren. Eregast was Koningin Juliana.

*8500 padvindsters brengen op de Jubeldag
Een groet aan koningin Juliana*

Haar gildenaam was *Movavedo*: Moeder Van Vele Dochters. Een jaar later wordt aan de Goorsteeg in Lunteren een internationale Jamboree voor Leger des Heilspadvinders gehouden onder de naam Motondo '52. Koningin Juliana bezoekt ook dit kamp.

In 1952 wordt voor het eerst de landelijke actie *Heitje-voor-een-karweitje* gehouden. Een deel van de opbrengst mag de groep zelf houden, de rest wordt regionaal en landelijk door Scouting gebruikt voor allerlei projecten. De groepen uit Ede doen jaren actief mee aan deze actie. In 1963 bericht de krant dat er bijna 9.000 heitjes (kwartjes) voor Edese karweitjes zijn opgehaald. In 1953 vind in Zuidwest-Nederland de watersnoodramp plaats. Na de ramp wordt er een landelijke actie gehouden onder het motto: *Mouwen omhoog, ons land moet droog*. In de vorm van een 'heitje voor een karweitje' brengt de Musinga f 163,- bij elkaar. Ook alle andere Edese groepen dragen hun steentje bij. Landelijk gaat er f 193.825,24 naar het Nationaal Rampenfonds. Na de watersnoodramp adopteert de gemeente Ede de Zeeuwse gemeente Strijen. In Ede wordt een comité *Kindervakantie Strijen-Ede* opgericht. In augustus wordt op de Hindenkamp (Ede) een zomerkamp gehouden, met 16 verkenneren van de Musingagroep en 42 jongens uit Strijen. De padvindsters organiseren een meisjeskamp met 18 meisjes uit Strijen.

Het gebouw in Bennekom wordt te klein. Daarom wordt in september 1955 begonnen met de bouw van een onderkomen voor de welpen. Dit wordt in november in gebruik genomen en krijgt de naam KIVA.

De Nederlands Hervormde Zondagschoolvereniging uit Rotterdam zoekt een plek voor zomerkampen. Men gaat in 1958 gebruik maken van de gebouwen van de Musingagroep en bouwt er een derde gebouw bij.

In juli wordt het gebouw de Kromschutte door de Rotterdammers in gebruik worden genomen. De Rotterdammers huurden de gebouwen de gebouwen van 15 juni tot 1 september.

Bezoek van de heidekoningin aan het zomerkamp met de kinderen uit Streijen.

In 1976, na het beëindigen van de huur-overeenkomst, wordt het gebouw aan de Musingagroep verkocht. Op 1 december 1955 wordt in Bennekom het **Zoekavendel** opgericht, waarschijnlijk een herstart van de Schakelgroep. De groep komt in 1962 op de Prins Hendrikweg terecht. Daar wordt het eerste vaste onderkomen betrokken. De padvindsters gaan hun gele dassen tie-dyen, zodat deze oranje met gele-vlekjes wordt.

Vanaf 1957 is Hoekelum het decor van de landelijke hikewedstrijden. Tot aan 1969 komen uit heel het land scouts naar Bennekom om tochten te lopen en te kamperen. In 1971 is deze activiteit nog een keer in Lunteren georganiseerd en vanaf 1972 vindt het plaats in Harderwijk. In augustus van dat jaar gaan de Bennekomse padvindsters voor het eerst op kamp naar het buitenland. Er werd gekampeerd in Rettigny in de Belgische Ardennen. Op 12 oktober begint Rein van Schalkwijk met vijf oudste

verkenners van de Musinga een zeeverkennergroep in Wageningen onder de naam Musinga-Rijn.

In 1959 wordt in september de eerste editie van het clubblad De Langenberger Koerier gepubliceerd. In 1963 organiseert de Langenberggroep de eerste Sint Jorismars voor Ede en omstreken. Iets wat de groep nu nog steeds ieder jaar doet.

In 1964 wordt in Lunteren de **Zandkleppersgroep** voor meisjes opgericht, genoemd naar een plek aan de Molenweg. De Hessen komen in 1966 opnieuw zonder onderkomen te zitten omdat de Hugo de Vriesschool weer beschikbaar moet zijn voor onderwijs. Eind jaren zestig krijgen de padvindsters in Lunteren de beschikking over een eigen speelterrein op de hoek van de Boslaan en de Hessenweg. Al in 1958 wordt aan de Boslaan door de gemeente een terrein verhuurd aan het district Neder Veluwe voor het houden van oefeningen. Ouders en leiding van de Hessengroep en De Zandkleppers maken in 1967 plannen en zo ontstaat de eerste samenwerking tussen beide groepen. In 1972 beginnen ouders en leiding in Lunteren met de bouw van "Het Houten Hes".

In Ede wordt in 1966 het eerste eigen troephuis van de **Pieter Maritzgroep** gebouwd aan de Doolhoflaan. Het gebouw bestaat uit twee lokalen met open haard en stoeptegels op de vloer, een kleine ruimte voor de leiding en een keukentje met daarboven een kleine opslagruimte. Dit houten gebouw krijgt de naam *De Doolhut*.

De twee barakken van de Langenberggroep vertonen geleidelijk ouderdomsvervalsingen. In 1967 wordt daarom besloten tot de bouw van een nieuw onderkomen. Een jaar later wordt een start gemaakt met de bouw van het clubhuis door leden en ouders en de eerste schotten worden bij

het gemeentelijk bosbedrijf op de Ginkel gemaakt. De tijden zijn veranderd, gemeente en rijk dragen ruimschoots bij in de kosten. Een verloting van duizend loten à f 30,- maakt het kostbare plan financieel rond. De hoofdprijs is een Fiat 850. De bouw zal een veeljarenplan worden. Omdat het oude troephuis is gesloopt, gaan de welpen tijdelijk naar een pand aan de Torrenstraat en later naar een schuur aan de Langenberglaan.

Rowans van de Tarcisiusgroep voor De Brink

26

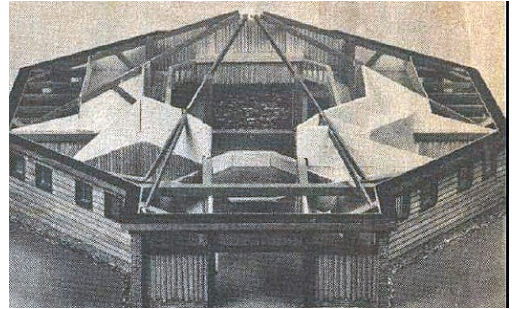
De verkenners houden bij slecht weer hun opkomsten op de Simon Stevinkazerne. In 1967 krijgt de Tarcisiusgroep twee lokalen in de kelder van het nieuwe houten jeugdhuis **De Brink** aan de Padberglaan, dat echter in 1971 afbrandt. Vanaf 1972 worden de opkomsten van de St. Tarcisiusgroep opnieuw in het nu stenen gebouw De Brink gehouden.

Samen verder

In 1973 fuseren de vier grote landelijke padvinders- en padvindstersorganisaties tot één grote jeugdbeweging: **Scouting Nederland**. Voorlopig worden de benamingen welpen, kabouters, verkenners, padvindsters/gidsen, rowans en sherpa's gehandhaafd. Het woord padvinder wordt als te ouderwets in de ban gedaan. Een jaar eerder is de Sint Tarcisiusgroep al samengegaan met de meisjes van de Jeanne d'Arc-groep. De groep groeit door tot een algemene groep, het "Sint" voor Tarcisiusgroep verdwijnt. Op 26 juli wordt Stichting

Scouting Lunteren opgericht, de samenwerking tussen de Hessengroep en de Zandkleppers. Een jaar later gaat op 27 april hun gezamenlijke clubhuis *Het Houten Hes* open.

Op 21 september 1974 komen de eerste kabouters en padvindsters bij de Langenberggroep. Ze zijn afkomstig van de **22-2 groep**, een fusie tussen de **Wintapgroep** en de **Rohdagroep**. De 22-2 groep heeft geen groepshuis en maakt gebruik van het nieuwe troephuis van de Langenberggroep, dat bijna gereed is. Op 1 januari 1975 worden ze formeel in de groep opgenomen.

Het nieuwe clubhuis van de Langenberggroep

Later dat jaar, op 6 september, wordt het troephuis van de Langenberggroep door burgemeester Slot geopend. Bij de opening krijgt het de naam 't Zwem. Het is vernoemd naar Ton Zwemmer, één van de jeugdleden die tijdens zijn Scoutingtijd is overleden. Zijn vader heeft voor de groep, waar zijn zoon zoveel plezier beleefde, het nieuwe groepshuis ontworpen en geholpen bij de bouw. In datzelfde jaar wint de herntenpatrouille van de Hessengroep de Landelijke Patrouille Wedstrijden (nu Landelijke Scouting Wedstrijden) in Ommen. Dit is wel een feestje waard bij terugkomst in Lunteren. Op een vrachtwagen, voorzien van de nodige spandoeken wordt de winnende patrouille door het dorp gereden.

En nog meer bouwen...

Het gebouw van de **Schakelgroep** op de Prins Hendrikweg wordt in 1983 vergroot en krijgt de naam *Sangam*. De **Tarcisiusgroep** krijgt een eigen blokhut, *De Pieper*, door de aankoop en het verbouwen van de oude kantine van de hockeyclub aan de Bosrand. De **Pieter Maritzgroep** start met de bouw van een nieuw clubhuis. Na bijna twintig jaar is er in verband met uitbreiding van de begraafplaats in de gemeentelijke plannen geen plaats meer voor de Doolhut. Langs de Doolhoflaan, aan de andere kant van het spoor, kan de Pieter Maritz een stuk grond kopen. Hierop wordt een nieuw troefhuis gebouwd. Dit stenen gebouw wordt op 22 februari 1986, het 40-jarig bestaan van de groep, geopend en krijgt de naam *Doolhut II*.

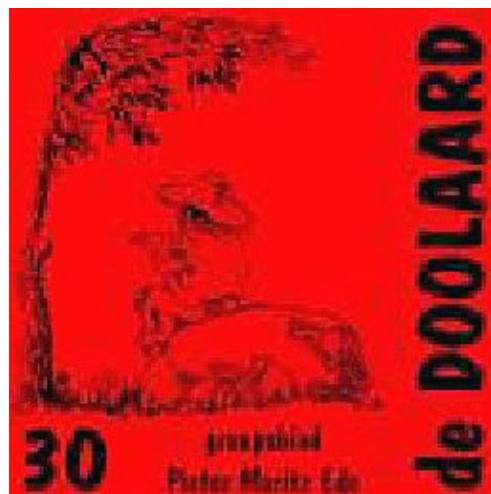
De **Tarcisiusgroep** start dat jaar met een speltak voor verstandelijk gehandicapte leden. De eerste leden zijn allemaal verbonden aan De Hartenberg. De **Langenberggroep** begint met een *beverspeltak*, voor kinderen van 5 en 6 jaar oud.

Op 14 april 1987 brandt het *Houten Hes* van Scouting Lunteren geheel uit. Het enige wat nog overeind staat is *De Pukkel*, de aanbouw die begin jaren tachtig eigenhandig is opgebouwd. Er zijn twee jaar van acties houden, van sponsors benaderen en van een beetje behelpen voor nodig om het spel van verkennen toch te kunnen laten doorgaan. Op zaterdag 22 april 1989 wordt het nieuwe stenen troefhuis van Scouting Lunteren geopend door burgemeester Blanken van Ede. Het houten bord dat op het oude clubhuis hing, is niet verbrand, en daarom blijft het troefhuis de naam *Het Houten Hes* dragen.

Op 15 februari 1990 wordt **Scoutinggroep Jan Hilgers** in Ede opgericht. De activiteiten worden de eerste jaren in sociaal-cultureel centrum De Maanen gehouden. Ditzelfde jaar fuseren de **Schakelgroep** en de **Musingagroep** tot **Scouting Bennekom**. Na de fusie trekt de Schakelgroep in bij de

Musinga op de Selterskampweg in Bennekom, sinds die tijd de thuisbasis van Scouting Bennekom. De kabouters en de padvindsters deelden samen één lokaal. Er was echter een plan om de kabouters of de padvindsters een eigen lokaal te geven. Helaas was daar het geld niet voor; dat was in de restauratie van Hogan gaan zitten. In 2000 werd een nieuw lokaal voor de padvindsters toch een feit. De gebouwen Kiva en Kromschutte werden aan elkaar gebouwd, waardoor een nieuw materiaalhok en een lokaal werden gerealiseerd. Het oude naambord *Sangam* kwam aan de buitengevel te hangen.

De *Dolfijnen*, de jongste speltak van de **Musinga Rijn**-waterscouts uit Wageningen, zaten lange tijd in onderhuur bij de Musingagroep aan de Selterskampweg. Door het samengaan van de Musingagroep en de Schakelgroep tot Scouting Bennekom, komt het oude gebouw van de Schakelgroep vrij. In 1991 besluit het bestuur van de Musinga Rijn dit gebouw aan de Prins Hendrikweg te kopen. Het krijgt de naam *De Dol-fijn*, waar dolfijnen dol fijn kunnen vertoeven op een mooie vaste locatie.

Voorzijde van het groepsblad van de *Pieter Maritz*-groep

In 1993 jaar start de **Pieter Maritzgroep** een nieuw clubblad: *De Doolaard*. Het moet het vertrouwde, maar door de tijd achterhaalde clubblad *De Bloedsteen* vervangen. De naam is afkomstig van het oude groepsblad uit de jaren 60. De formule slaat aan en in 1996, 1997 en 1998 weet de redactie met dit blad tot driemaal toe de landelijke “Koning Groepsblad Verkiezingen” te winnen. In 1996 verschijnt sinds lange tijd in Lunteren het groepsblad *De Hesklepper* weer. Jarenlang hebben de leden het zonder een eigen groepsblad moeten doen.

1995 is voor Scouting Nederland wederom een bijzonder jaar. Voor de tweede keer wordt in ons land een Wereldjamboree gehouden, en wel in Dronten. Veel Edese scouts nemen hieraan deel, als deelnemer of medewerker. Voor de **Jan Hilgersgroep** is het extra feest. Na een aantal jaren van intensief overleg met de gemeente Ede lukt het om een eigen locatie te krijgen aan de Langekampweg. Bij de **Langenberggroep** start een gemengde speltak voor kinderen van 7 tot 11 jaar, de *esta's*. Twee jaar later, in september 1997 start de groep met een gemengde speltak (11-14 jaar).

In 1996 bestaat de **Pieter Maritzgroep** 50 jaar en viert dit met een jubileumweekend met daarin een tentoonstelling in huize Kernhem, een audiovisuele avond in mavo de Bospoort, een boek, een tijdcapsule en een groepszomerkamp te Maarsbergen. Nel Versteeg krijgt uit handen van de burgemeester een koninklijke onderscheiding voor 45 jaar inzet voor de groep.

In 2001 slaat bij de **Jan Hilgersgroep** het noodlot toe. Het gebouw brandt in februari af. Na de brand worden de opkomsten enige tijd gehouden in het gebouw van de SOMA en vervolgens verhuist de groep naar een leegstaand woonhuis aan de Langekampweg, vlakbij het eigen terrein. Op 15 november 2003 wordt een verbouwde boerderij aan de Dwarsweg op feestelijke

wijze in gebruik genomen als nieuw onderkomen van de groep.

Brand in het gebouw van de Jan Hilgersgroep in 2001

Een jaar later breidt de **Pieter Maritzgroep** zijn clubhuis uit met een zijvleugel. Op 12 juni organiseren alle groepen uit de regio, waaronder de Edese groepen, de manifestatie *Kleurrijk Scouting* op Hoekelum. Bijna 2.000 scouts van alle leeftijden komen samen en verschillende burgemeesters en wethouders komen langs.

Na meer dan 15 jaar plannen maken betreft de **Tarcisusgroep** in juli 2006 officieel het nieuwe gebouw op Bosrand 17a. De burgemeester komt het gebouw officieel openen. Een jaar later start men bij de **Langenberggroep** met de grote renovatie. Er worden dakramen voor extra licht geplaatst. De wanden worden opnieuw geïsoleerd. Er worden nieuwe dakgoten geplaatst en de buitenkant wordt opnieuw geschilderd.

Met hulp van de Genie van de Landmacht wordt veel werk verzet. In juni 2010 wordt de laatste hand gelegd aan de renovatie van het groepshuis.

In april 2009 brandde het troepshuis van **Scouting Pieter Maritz** en **Scouting Lunteren** na brandstichting tot de grond toe af. Een jaar later al, in september 2010 zijn beiden groepen een nieuw gebouw rijker en worden deze feestelijk geopend.

Dit jaar is sowieso een feestjaar, omdat Scouting 100 jaar in Nederland bestaat. En dat wordt groots gevierd.

Doolhut III, het nieuwe clubhuis van de Pieter Maritzgroep

Dit artikel kwam tot stand met dank aan:

- Jubileumboek Pieter Maritz 1946-1996
- Historische informatie op de website van Scouting Bennekom (<http://www.scoutingbennekom.nl/home/geschiedenis/>)

- Historische informatie op de website van Scouting Lunteren (<http://www.scoutinglunteren.nl/index.php/wie-zijn-wij/historie>)
- Geschiedenis van de Langenberggroep op <http://www.nostalgische.nl/> en op www.langenberggroep.nl
- Geschiedenis van Scouting Tarcisius op <http://www.tarcisius-edel.nl/tarcisius>
- Geschiedenis van de Jan Hilgersgroep op www.scoutingjanhilgers.nl
- Digitale Krantenarchief - Gemeentearchief Ede en Scherpenzeel: <http://ede.courant.nu/>

VAN DE VELUWE NAAR DE SAHARA, DE ALTIJD VOLLE VITRINES VAN EDUARD ZUURDEEG

29

Matthijs van Kooten

In kringen van archeologen is Eduard Zuurdeeg (78) al jaren een begrip. Vorig jaar november werd hem tijdens de *Reuwendagen* (het jaarlijkse nationale archeologiecongres) het eerste exemplaar van het nieuwe boek over de archeologie in Ede, *Ede vol Erven*, overhandigd. In het midden van de congreshal stonden grote kabinetten opgesteld met daarin een aantal van de Edese vondsten uit de collectie-Zuurdeeg. Na de presentatie stond Eduard stiekem achter de kabinetten te luisteren naar wat mensen over ‘zijn’ collectie te zeggen hadden. ‘Je hoorde ze naar elkaar roepen, dit mag je toch helemaal niet zomaar opgraven?!’ Met een zelfvoldane lach voegde hij toe: ‘Zonder mij zouden deze vondsten allemaal zijn vergaan. Ze zouden er zo met de graafmachine doorheen zijn gegaan.’

Eduard Zuurdeeg, van beroep chemisch onderzoeker bij de AKZO, is van jongs af aan al dol geweest op het verzamelen van spulletjes. Voor hij in 1950 naar Ede verhuisde, struinde de kleine Ed al het strand af op zoek naar schelpjes. Dit ging over in het zoeken naar echte archeologische vondsten, en zo nu en dan werd ook de schep meegenomen. In die tijd was er nog geen Monumentenwet, zoals we die nu kennen, en men kon graven waar men wilde. Zuurdeeg was correspondent geworden bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (tegenwoordig de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed). Hierdoor wist hij meer dan de gemiddelde amateurarcheoloog en zorgde hij

ervoor dat al zijn vondsten goed geregistreerd werden. Zijn zoek- en graafwerk resulteerde in een kelder vol vondsten. Honderden vuurstenen werktuigjes, scherven, potten en botjes stonden hier opgesteld in kabinetten. Elke vondst was tot op de meter van de vindplaats terug te voeren. Want waar het vol staat met vondsten, staat het ook vol met dozen waarin de documentatie op papier staat opgeslagen.

Juist door deze goede documentatie bleken de vondsten belangrijk voor de professionele archeologie. Sommige amateurs waren namelijk echte ‘schatgravers’: lekker op zoek naar archeologische resten om ze thuis bij hun verzameling te stoppen. Veel belangrijke informatie gaat hierbij verloren: wat is de context, waar is het gevonden, wat is het? Eduard Zuurdeeg is hier vanaf het begin fel tegenin gegaan en naast de beschrijving, datering en context heeft hij zelfs van alle vondsten melding gedaan.

Tegenwoordig staat zijn kelder nog steeds vol met vondsten, echter niet meer uit Ede. Zijn Edese vondsten zijn enkele jaren geleden met licht verdriet allemaal overgedragen aan gemeente Ede en het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Meer dan 100.000 uur had Zuurdeeg in deze collectie zitten, zestig jaar lang was hij er mee bezig. Vier tot vijf dagen in de week, binnen en buiten. Soms had hij er een hele tentoonstelling met bijbehorende replica’s van gemaakt om aan kinderen van verschillende schoolklasjes te kunnen laten zien. De collectie was door de overdracht evenwel veiliggesteld en Zuurdeeg was blij dat er nu meer mensen van konden genieten en leren.

Zo’n elf jaar geleden is Zuurdeeg gestopt met het zoeken op de Veluwe. Volgens hem waren de meest interessante dingen onderhand wel gevonden. Bovendien zorgde de nieuwe Monumentenwet uit 1988 zorgde voor veel problemen voor de amateur-archeologie. Vondsten moesten

vanaf toen zo mogelijk in de bodem geconserveerd blijven. Zuurdeeg voelde zich als amateurarcheoloog steeds minder belangrijk worden in het veld, en soms zelfs niet eens meer welkom.

Op dit moment is de Sahara de werkplek van Eduard Zuurdeeg en zijn vrouw Corrie. ‘We komen er al meer dan 27 jaar, en elke keer vinden we wel iets nieuws. Soms zelfs op dezelfde plek, de woestijn is altijd in beweging, het duin dat er vorig jaar heeft gelegen, kan nu zijn verstoven.’ De kelder die nog geen 3,5 jaar terug vol stond met vondsten van de Veluwe, staat al weer helemaal vol met Sahara-vondsten. Elk jaar keert het echtpaar terug met tientallen voorwerpen. Een bijzonderheid uit Marokko vormen de versierde struisvogeleieren uit de prehistorie. Deze eieren zijn vaak helemaal onder getekend met afbeeldingen van wilde dieren. Ze worden bijna altijd compleet en in stukken teruggevonden ‘Kijk, dit ei bestaat uit vijf scherven, en elke scherf hebben we in een ander jaar gevonden. Ja, dit is altijd even puzzelen. Met één ei ben je ongeveer 2 dagen bezig.’ Ook vindt Zuurdeeg veel vuursteen. De vitrines liggen vol met werktuigen uit de Afrikaanse prehistorie. Het zijn er zo veel dat je de progressie in de werktuigen goed kunt zien.

Dit varieert van simpele stenen waar één scherpe hoek is afgeslagen tot complete pijlpunten. Houdt de douane hem nooit tegen bij de grens? ‘Ze weten nooit wat het is, je ziet ze denken: er zijn toch veel mooiere stenen?’ Een jaar terug hebben Ed en zijn vrouw hun locatie wel vervroegd moeten verlaten. ‘Er kwam een politieagent op ons af. We moesten weg, er waren gewapende mannen en we waren te ver van bewoning om veilig te zijn.’

Eduard Zuurdeeg: nog altijd op zoek naar avontuur en nog steeds archeoloog in hart en nieren. ■

De student en de amateurarcheoloog

Matthijs van Kooten, 2^e-jaars student archeologie aan de Hogeschool Saxion in Deventer, verdiepte zich in het verleden van amateurarcheoloog Eduard Zuurdeeg. Hij deed dit in de aanloop naar de tentoonstelling van de vondsten van Zuurdeeg in Historisch Museum Ede. ■

MUSEUMNIEUWS

Tot en met 19 januari 2014 is er in het Historisch Museum de tentoonstelling *100.000 uur Archeologie, Verzamelen op de Veluwe*. Te zien is de unieke archeologische collectie van amateurarcheoloog en verzamelaar Ed Zuurdeeg. De tentoonstelling is al eerder in “De Zandloper” aangekondigd en in deze uitgave is een artikel over Ed Zuurdeeg opgenomen, waarin de tentoonstelling ook naar voren komt.

Kortom: een heel interessante en mooie tentoonstelling!

Jan Bos, die sinds 2009 voorzitter is geweest van het bestuur van de Stichting Historisch Museum Ede en daarvoor vanaf 2007 voorzitter van de Vereniging Oud Ede, is per 1 juli statutair afgetreden. Jan heeft met grote inzet ruim vier jaar sturing gegeven aan het museumbeleid. Mede onder zijn leiding zijn wij bezig met een nieuwe visie,

waarin het museum op een eigentijdse wijze aandacht wil geven aan en vragen voor het Ede's historisch erfgoed. Tijdens de vrijwilligersbijeenkomst op 2 juli hebben we Jan Bos bedankt voor zijn inzet en het goede voorzitterschap.

Jaap Floor heeft de voorzittershamer van Jan Bos overgenomen. Jaap Floor heeft veel bestuurlijke ervaring en is werkzaam op het gebied van cultuurhistorie, natuur en landschap. Hij is direct begonnen met inwerken en heeft waar mogelijk in de vakantieperiode een aantal gesprekken gevoerd. Onder zijn voorzitterschap zal de nieuwe visie van het museum verder worden uitgewerkt, waarbij het meer verbinden van het historisch erfgoed met de inwoners van Ede en overige belangstellenden één van de aandachtspunten is.

Daarnaast is samenwerking tussen culturele instellingen een noodzaak om het belang van het historisch erfgoed duidelijker op de kaart te zetten. ■

20 november: Lezing Ontstaan en prehistorische ontginning van de Veluwe

Op 20 november geeft Leendert Louwe Kooijmans een lezing over het ontstaan van de Veluwe. Na de ijstijd raakte de hele Veluwe begroeid met bos. Jagers vestigden zich vooral langs de randen, die het rijkst aan wild zullen zijn geweest. Vervolgens wordt in de lezing aandacht besteed aan de eerste, prehistorische boeren, die met hun vuurstenen bijlen in de loop der eeuwen die bossen hebben opengelegd en geleidelijk aan het land hebben ingericht. Waar zijn zij begonnen en wat weten we van hen speciaal uit de omgeving van Ede? De lezing vindt plaats in het Historisch Museum, Museumplein 7 en begint om 20:00 uur. Het museum is vanaf 19:30 uur open.

Colofon

Vereniging Oud Ede

De vereniging stelt zich ten doel volgens artikel 3.1 van de statuten:

'Het onderzoek van archieven en gedrukte bescheiden naar alles wat betrekking heeft op het ontstaan en de geschiedenis van de dorpen (kerken en buurten) van het ambt en van de gemeente Ede en het verzamelen en bewaren van alles wat van belang kan worden geacht voor en betrekking heeft op de geschiedenis van Ede.'

Postadres:	Postbus 8293, 6710 AG EDE
Telefoon:	Secretaris 06 34867627
E-mail:	voe@verenigingoudede.nl
Website:	www.verenigingoudede.nl
Bank:	ING: 353.42.68.

Dagelijks bestuur

Simon van de Pol (voorzitter), Gerard Hendriks (secretaris) en Henk Borkhuis (penningmeester).

32

Leden

De vereniging heeft ruim 900 leden. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij de secretaris. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november. De contributie bedraagt in 2013 € 15,00

Erelid van de vereniging is mevrouw B.T. Groen.

Giften en schenkingen

Deze zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is. En omdat de VOE een culturele instelling is geldt een extra aftrek van 25%! Dit geldt overigens ook voor de contributie!

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar.

De redactie van De Zandloper bestaat uit Hans Post (eindredacteur), Hans van Bemmelen, Frans van Oort, Kees van Lohuizen en Dick Kranen (opmaak).

De redactie van De Zandloper is te bereiken op het e-mailadres van de eindredacteur: hanspost@worldmail.nl

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom.

De redactie behoudt zich echter het recht voor een artikel te weigeren.

Overname van artikelen mag uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Vereniging Oud Ede.

Wilt u **adverteren** in De Zandloper dan gelieve u contact op te nemen met het bestuur van de Vereniging.

Productie van De Zandloper: Drukkerij Verloop, Alblasserdam

ISSN 1384-7090